

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Nele Karolin Teiva

Hoiaku väljendamine
eesti keele riigieksami ettevalmistuskursuse kirjandites

Bakalaureusetöö

Juhendaja kaasprofessor Ilona Tragel

Tartu 2022

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. Taust ja teooria	7
1.1. Hoiak	7
1.2. Metadiskursuse mudel	8
1.2.1. Pehmendavad ja võimendavad keelendid	9
1.2.2. Suhtumist näitavad sõnad	11
1.2.3. Enesele osutamine	11
1.3. Kirjand kui tekstiliik	12
1.3.1. Kirjandi ülesehitus	14
1.3.2. Kirjandi stiil	15
1.4. Riigieksami kirjand	16
2. Materjal ja meetod	18
2.1. Materjal	18
2.2. Ettevalmistuskursuse ülesanded	18
2.2.1. Kirjutamisülesanne	18
2.2.2. Tagasisideülesanne	19
2.3. Meetod	19
3. Hoiaku väljendamine ettevalmistuskursuse kirjandites	23
3.1. Hoiaku väljendamise vahendite hulk ja jagunemine rühmade vahel	23
3.2. Pehmendavad keelendid	24
3.2.1. Konditsionaal	26
3.2.2. Kokkuvõtte pehmendavate keelendite kasutusest	27
3.3. Võimendavad keelendid	27
3.4. Suhtumist näitavad sõnad	31

3.5. Enesele osutamine	33
3.6. Modaalverbid.....	35
3.6.1. Evidentsiaalverbid näima, paistma, tunduma	37
3.6.2. Saama.....	38
3.6.3. Tohtima.....	39
3.6.4. Pidama	39
3.6.5. Võima.....	40
3.6.6. Kokkuvõte modaalverbide kasutusest	41
3.7. Hoiakud kirjandites ja akadeemilistes tekstides	42
3.7.1. Võrdlus ingliskeelsete akadeemiliste tekstide uurimusega.....	42
3.7.2. Võrdlus eestikeelsete akadeemiliste tekstide uurimusega	44
4. Kokkuvõte õpilaste tagasisidest	46
5. Võimalused edasiseks uurimiseks.....	48
Kokkuvõte	50
Kirjandus	52
Expressing stance in expository essays written for Estonian language state exam's preparation course. Summary.....	58
Lisa 1. Kursuse harjutustöö kirjutamisülesanne.....	60
Lisa 2. Kaheksanda kirjutamisetapi ülesanne.	61
Lisa 3. Tagasisideülesanne „Tagasiside stiili viimistlusele“.....	62
Lisa 4. Loend töös analüüsitud hoiakuid väljendavatest keelenditest.....	63
Lisa 5. Kodeerimisskeem.	67

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen käesoleva lõputöö ise kirjutanud ning toonud korrektselt välja teiste autorite panuse. Töö on kirjutatud lähtudes Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Sissejuhatus

Riigieksami eristuskirjast selgub, et eksami kirjutamisosaga hinnatakse õpilase oskust allikatest saadud infot ja mõtteid enda hinnangute ja seisukohtadega siduda. Samas loetakse kirjutamisosas stiilivigadeks arutlusse sobimatu emotsionaalsus ja hinnangulisus. (Eristuskiri) See tähendab, et hoiakuid tuleks kirjandis küll väljendada, kuid neid väljendavate vahendite kasutus ja hulk tekstis võivad mõjutada seda, kui palju punkte õpilane kirjandi stiili eest saab. See annab põhjuse kirjandite ja seal esitatud hoiakute lähemaks uurimiseks, et näha, kuidas õpilased ise enda vabadust hoiakute väljendamisel kasutavad. Hoiakute väljendamist on varem põhjalikumalt uuritud akadeemiliste tekstide puhul (vt eesti keele kohta Hint jt 2022a; inglise keele kohta Hyland 2005a). Kuigi kirjandeid on akadeemilistele tekstidele sarnaseks peetud (vt Hint jt 2022a; Kerge 2004; Lepajõe 2011), siis hoiakute uurimine kirjandites annab veel ühe võimaluse nende tekstiliikide lähemaks võrdluseks.

Töö eesmärk on välja selgitada, kuidas õpilased kirjandis enda hoiakuid väljendavad. Selleks otsin vastust järgnevatele küsimustele:

1. Milliste keelevahenditega kirjandites hoiakut väljendatakse?
2. Mille poolest sarnanevad ja erinevad kirjandites ning akadeemilistes tekstides väljendatud hoiakud?
3. Mida õpilased ise kirjandites liigseks hinnangulisuseks peavad?

Hoiaku (ingl *stance*) väljendamist akadeemilistes tekstides on uurinud metadiskursuse ühe osana Ken Hyland (2005a, 2005b). Hylandi mudeli järgi väljendatakse hoiakut tekstis mitmete vahenditega. Seda tehakse pehmendavate (eesti keeles nt *võib-olla*, *võimalik*) ja võimendavate keelenditega (eesti keeles nt *kindlasti*), suhtumist näitavate sõnadega (eesti keeles nt *kahjuks*, *loodetavasti*) ja enesele osutamisega (eesti keeles nt *mina*, *meie*, 1. isiku pöördelõpud) (Hyland 2005b: 178–181; Hyland, Jiang 2016: 256). Sama mudeli alusel on alustatud ka eestikeelsete akadeemiliste tekstide uurimist (vt Hint jt 2022a; Hint jt 2022b).

Kirjandit kui tekstiliiki on uurinud Kersti Lepajõe (2011), kes on pööranud tähelepanu kirjandi tekstuaalsetele, retoorilistele ja diskursiivsetele omadustele. Tema töös on kohati ka hoiakute väljendamisele tähelepanu pööratud, näiteks seoses tundepõhiste argumentidega. Eesti keeles on ilmunud ka bakalaureuse- ja magistritöid, mis kirjandi eri aspekte käsitlevad, kuid sageli on neis töödes analüüsitud vana eksamivormi ajal kirjutatud kirjandeid ja tulemuste esitamisel kiputakse olema hinnangulised, pöörates rohkem tähelepanu sellele, mida kirjandeid kirjutades valesti tehakse kui sellele, millised need tekstid üldse on.

Bakalaureusetöö¹ uurimismaterjal on 2022. aastal eesti keele riigieksami ettevalmistuskursusel kirjutatud 109 kirjandit. Kirjandid kirjutati protsessikeskse kirjutamise põhimõtteid järgides ja eri etappides andsid kaasõppijad üksteise mustanditele tagasisidet. Enda töö raames uurin lähemalt kaheksandas kirjutamisetapis kirjutatud töid ja tagasisidet, mida õpilased üksteise töödele peale seda etappi andsid.

Bakalaureusetöö jaguneb viieks peatükiks. Esimeses peatükis, mis jaguneb neljaks alapeatükiks, tutvustan uurimuse teoreetilist tausta. Esimeses ja teises alapeatükis keskendun hoiaku väljendamise võimalustele tekstis ja Hylandi metadiskursuse mudelile. Kolmandas ja neljandas alapeatükis annan ülevaate kirjandist kui tekstiliigist ja riigieksami kirjandist. Töö teises peatükis kirjeldan uurimismaterjali ja -meetodit. Kolmandas peatükis esitan põhilised tulemused hoiakut väljendavate vahendite kasutuse kohta ja nende kasutuse võrdluse akadeemiliste tekstidega. Neljandas peatükis teen kokkuvõtte õpilaste tagasisidest kaasõppija kirjandi stiilile ning viiendas peatükis esitan võimalusi edasiseks uurimiseks.

¹ Bakalaureusetöö kirjutamiseks olen saanud toetust Anni Jürine mälestusstipendiumi fondist.

1. Taust ja teooria

1.1. Hoiak

Hoiaku (ingl *stance*) mõiste abil kirjeldatakse tekstis väljenduvat autori suhtumist või arvamust esitatud sisusse. Sealjuures eristatakse tavaliselt (1) episteemilist hoiakut ehk autori tõehinnangut väljendatud sisu osas ja (2) autori isiklikku suhtumist. Isikliku suhtumise ja episteemilise hoiaku väljendamiseks kasutatakse nii leksikaalseid kui grammatilisi vahendeid. (Hint jt 2022a: 332; Hyland, Jiang 2016: 252)

Hoiaku väljendamisega on seega lähedalt seotud ka modaalsuse mõiste. Modaalsus on grammatiline kategooria, mis viitab sellele, milline on mingit sündmust kirjeldava propositsiooni staatus kõneleja jaoks. Modaalsuse abil ei viidata otseselt sündmuse omadustele ja see eristab modaalsust näiteks sellistest grammatilistest kategooriatest nagu aeg ja aspekt. (Palmer 2001: 1) Modaalsus väljendab kõneleja hinnangut situatsiooni võimalikkuse või vajalikkuse kohta. Peamised modaalsuse liigid on episteemiline ja mitte-episteemiline modaalsus. (Auwera, Plungian 1998: 80–81) Episteemilise modaalsuse väljendamiseks kasutatakse eesti keeles näiteks modaaladverbe (nt *vist*, *kindlasti*) ja modaalverbe (nt *võima*, *saama*, *pidama*), samas võib episteemilisus ilmned ka kõneviisist, näiteks konditsionaali või kvotatiivi kasutusest (Erelt 2017b: 142–144). Kuigi eri käsitlustes eristatakse ka seda, kui suurt tõenäosust eri modaal sõnad väljendavad (vt nt Erelt 2017b: 150; Kehayov 2009: 173), siis siinses töös neile jaotustele ei keskenduta. Küll aga saab üldistavalt öelda, et paratamatust või täielikku kindlust väljendavad sõnad (nt *kahtlemata*, *kindlasti*) kuuluvad siin töös võimendavate keelendite hulka ja vastanduvad kõigile teistele tõenäosuse astmetele, millesse kuuluvad keelendid (nt *ilmselt*, *võib-olla*) väiteid pehmendavad (vt lähemalt ptk 1.2.1).

Kui modaalsuse väljendamiseks on võimalusi mitmeid, siis suhtumist väljendatakse peamiselt määrsõnade (nt *õnneks*, *kahjuks*) ja omadussõnadega (nt *huvitav*, *ootuspärane*, *keeruline*) (Hint jt 2022a: 332–333; Hyland 2005b: 180). Kuigi autori suhtumist ja episteemilist hoiakut on võimalik tekstides eristada ning nende kasutuseesmärgid on kohati erinevad, saab neid väljendada sarnaste vahendite abil ja seetõttu vaadeldakse neid

sageli ühise katusmõiste ('hoiak') all (vt nt Biber, Finegan 1989; Hint jt 2022a; Hyland, Jiang 2016; Martin 2000; Martin, White 2005).

1.2. Metadiskursuse mudel

Hoiaku väljendamist akadeemilistes tekstides on uurinud metadiskursuse ühe osana Ken Hyland (2005a, 2005b). Metadiskursust vaatlleb Hyland kui keelevahendite kogu, mille abil kirjutaja struktureerib diskursust või väljendab oma hoiakuid teksti sisu või lugeja suhtes (Hyland 2005a: 14). Hylandi metadiskursuse mudel jaotab eri väljendusvahendid interaktiivseteks (ingl *interactive*) ja interaktsioonilisteks (ingl *interactional*) vahenditeks. Kui interaktiivsete vahendite kasutamise eesmärk on kujundada teksti viisil, mis tuleks vastu lugeja vajadustele (nt muutes teksti jälgimist lihtsamaks), siis interaktsiooniliste vahendite abil väljendab autor enda suhtumist ja kaasab lugejat. (Hyland 2005a: 49) Kõik hoiakut väljendavad keelendid kuuluvad interaktsiooniliste vahendite hulka. Lisaks hoiakut väljendavatele vahenditele on metadiskursuse interaktsioonilised vahendid ka lugejat otseselt kaasavad keelendid (ingl *engagement markers*), mille hulka kuuluvad näiteks küsimused ja direktiivid (Hyland 2005b: 182).

Interaktsiooniliste vahendite kasutust saab seostada ka intersubjektiivsuse mõistega. Kirjutaja või kõneleja ei otsusta üksnes selle üle, milline on edasi antava sõnumi sisu, vaid teeb valikuid ka selle osas, milliste keeleliste vahenditega sõnumit edastada. Need valikud võivad olla subjektiivsed ja sõltuda registrist (näiteks erinevad valikud akadeemilise teksti loomisel mitteametliku teksti loomisel tehtavatest valikutest). Kui neid valikuid tehes peetakse silmas ka kuulajat/lugejat, on tegu intersubjektiivsusega. (Traugott, Dasher 2002: 20–21) Autori arusaam valdkonnas levinud tavadest intersubjektiivsuse väljendamisel määrab, kui palju ja milliseid metadiskursuse vahendeid ta tekstis kasutab (Hyland 2005a: 142).

Hylandi mudeli järgi väljendatakse hoiakut tekstis mitmete interaktsiooniliste vahenditega. Seda tehakse pehmendavate (ingl *might, perhaps*; eesti keeles nt *võib-olla, võimalik*) ja võimendavate keelenditega (ingl *obviously*; eesti keeles nt *kindlasti*),

suhtumist näitavate sõnadega (ingl *unfortunately, hopefully*; eesti keeles nt *kahjuks, loodetavasti*) ja enesele osutamisega (ingl *I, me, we*; eesti keeles nt *mina, minu, meie*, 1. isiku pöördelõpud) (Hyland 2005b: 178–181; Hyland, Jiang 2016: 256). Eesti keeles kuulub suur hulk hoiakuid väljendavaid sõnu modaaladverbide ehk rõhumäärsõnade hulka. Rõhumäärsõnad on muutumatud sõnad, mis annavad edasi tähendusi lauses esitatud situatsiooni kui terviku kohta ja nende üks funktsioon on väljendada modaalhinnanguid (nt *võib-olla, vist, arvatavasti, kahjuks*). (Erelt 2017a: 61; vt T. Hennoste jt 2021; Prillop, Habicht 2022) Rõhumäärsõnad toimivad lauses üldlaienditena. Üldlaiendid on ülejäänud lausega grammatiliselt sidumata elemendid, mis mõjutavad lauseosa või kogu lause tähendust. Funktsiooni poolest saab teiste seast eristada ka hinnanguliseid üldlaiendeid, mis annavad lausele või selle osale suhtumist või hoiakut näitava lisatähenduse. Hinnanguliste üldlaiendite hulka kuuluvad modaallaiendid (nt *vaevalt, vist, võib-olla*), väärtushinnangu laiendid (nt *õnneks, kahjuks, paraku*) ja intensiivistavad üldlaiendid (nt *üldse, just, muidugi, aga*). (T. Hennoste 2017: 483–488)

Siinses töös vaatlen hoiakuid Hylandi mudeli põhjal. Esimene sellele mudelile põhjalikumalt toetuv eestikeelsete tekstide uurimus on valmimas (vt Hint jt 2022a; Hint jt 2022b). Enne seda pole hoiakute väljendamist eestikeelsetes tekstides Hylandi mudeli abil terviklikult uuritud, kuid tähelepanu on pööratud selle mudeli eri osadele ja keeleliste vahenditele, mis hoiakute väljendamisega tihedalt seotud on (vt nt T. Hennoste 2012; T. Hennoste jt 2021; Kook 2020; Küngas 2014; Lemendik 2021; Reinsalu 2017; Sarapuu 2003).

1.2.1. Pehmendavad ja võimendavad keelendid

Pehmendavaid keelendeid kasutab teksti autor selleks, et esitada väidet pigem arvamuse kui faktina. Lisaks saab autor pehmendavate keelendite abil näidata seda, et ta on teadlik teiste vaatepunktide olemasolust või nende võimalikkusest. (Hyland 2005a: 52; Hyland 2005b: 178) Võimendavate keelendite abil väljendab autor seevastu, et on enda esitatud väites täiesti kindel ja teeb teadliku valiku seda ka sel viisil esitada. Sel viisil väljendudes välistab autor teised võimalikud arvamused, isegi kui ta on nende olemasolust teadlik.

(Hyland 2005a: 52–53) Varasemad ingliskeelsete akadeemiliste tekstide uurimused (nt Hyland 1998; Hyland 2005b; Hyland, Jiang 2016) on näidanud, et pehmendavad keelendid on neis tekstides kõige levinumad hoiaku väljendamise vahendid. Need tulemused peegeldavad autorite soovi fakte arvamustest eristada ja samas enda väiteid teatava ettevaatlikkusega esitada (Hyland 2005b: 186).

Pehmendavad ja võimendavad leksikaalsed vahendid on eesti keeles näiteks erinevad modaalstust väljendavad episteemilised partiklid. Episteemilised partiklid on morfoloogiliselt muutumatud keeleüksused, mille lisamine lausesse annab väljendatule modaalse tähenduse, mis on seotud subjektiivsete suhtumiste, tõekspidamiste ja tõeväärtushinnangutega. Pehmendavad keelendid on näiteks episteemilised modaalpartiklid *vaevalt*, *ilmselt*, *tõenäoliselt*, *vist* ja *tegelikult*. (Habicht, Valdmets 2013: 205–206; T. Hennoste jt 2021; Prillop, Habicht 2022) Enda väidet pehmendada soovides võib autor näiteks fraasi *põhjus on selles* asemel pehmendavate sõnade abil kirjutada ***ilmselt/tõenäoliselt on põhjus selles***. Samuti saab autor enda väidet pehmendada kasutades modaalverbe (näiteks *võima*, *pidama*). Lisaks leksikaalsetele vahenditele saab väidet pehmendada ka grammatiliste vahendite abil, näiteks konditsionaali kasutades. (Hint jt 2022b) Nimetatud vahendite abil saab autor enda väidet pehmendada, öeldes nt *põhjus võib olla selles* või *põhjus peaks olema selles*.

Ka võimendavate keelendite hulka kuuluvad mitmed sõnad, mis eesti keeles modaalpartikliteks kujunenud on, näiteks *kahtlemata*, *loomulikult*, *ilmselgelt* (vt Habicht, Valdmets 2013). Nende partiklite abil saab autor enda väite võimendamiseks näiteks öelda, et *põhjus on kahtlemata/ilmselgelt selles*. Väite võimendamiseks on võimalik kasutada ka grammatilisi vahendeid, näiteks lisades sõnale kliitiku *-gi/-ki*. Kliitikul *-gi/-ki* on mitmeid funktsioone, mis on seotud hoiakute väljendamisega. Näiteks saab kliitiku abil viidata ootuspärasusele (*ja nii ongi*) või kasutada seda intensiivistava laiendina (*veelgi rohkem*). (Metslang 2002: 60, 68–70).

1.2.2. Suhtumist näitavad sõnad

Suhtumist näitavate sõnadega väljendab autor enda emotsioone esitatud väidete osas. Nii võib autor väiteid esitades väljendada üllatust või frustratsiooni, tõsta esile väidete olulisust, nendega nõustumist jms. Selleks kasutab autor näiteks määrsõnu ja omadussõnu. (Hyland 2005b: 180) Eesti keeles saab suhtumist väljendada näiteks predikatiivina toimivate adjektiivide abil (Erelt 2017b: 150). Suhtumise väljendamiseks saab näiteks öelda, et miski on *huvitav*, *ootuspärane* või *keeruline*. Selliste adjektiivide kasutust on uuritud ka kirjandite puhul ning leitud, et sageli lisatakse adjektiivile ka adverb, mis hinnangut tugevdab, nt *on äärmiselt kahetsusväärne* (Lepajõe 2011: 85). Samuti saab suhtumist väljendada hoiakupartiklite abil. Eesti keeles on uuritud näiteks hoiakupartikleid *õnneks*, *kahjuks* ja *paraku*, mille kasutus eeldab selle propositsiooni tõesust, mille kohta autor enda suhtumist väljendab (T. Hennoste jt 2021: 104).

1.2.3. Enesele osutamine

Autori kohalolu tuleb tekstis esile enesele osutamise kaudu. Hylandi mudeli järgi kuuluvad enesele osutamise vahendite hulka esimese isiku personaalpronoomenid, aga ka autorile viitavad sõnad (Hyland 2005a: 222). Eesti keeles viitavad autorile lisaks personaalpronoomenitele ka 1. isiku ainsuse ja mitmuse verbivormid ning näiteks sõnad *autor*, *(siin)kirjutaja*, *uurija* (Lemendik ilmumas; Reinsalu 2017: 842).

Lisaks akadeemilistele tekstidele on enesele osutamist uuritud eksamikirjandite puhul. Kuigi pole päris selge, keda kirjandikirjutaja enda teksti lugejana kujutab, tuuakse kirjandeid kirjutades teksti sisse enda isik (nt *mina*, *meie*), mille üks eesmärk on lugejat enda teadmistes ja oskustes veenda (Lepajõe 2011: 104–116). Kirjutajat riigieksamikirjandi tekstiosalisena on uurinud ka Anu Seppa (2016), kes lisaks personaalpronoomenitele uuris isiku väljendamist ka ainsuse ja mitmuse 1. isiku verbivormide kasutuse põhjal. Tema uuritud kirjandites kasutati rohkem *meie*-viiteala, mille abil seostasid õpilased end mõne kollektiivi tegevuste või arvamustega. Kirjandis võib valik *mina*- või *meie*-isikule viitavate keelevahendite vahel sõltuda ka valitud

kirjandi teemast, autori stiilist ja argumenteerimisoskusest. Lisaks mängib valikul rolli õpilase teadlikkus sellest, mis tähendusi *mina*- või *meie*-isikut väljendavate keelevahenditega tekstis luuakse. (Seppa 2016: 80–82)

Seda, kuidas autorid endale osutamise keelelisi vahendeid kasutavad, on uuritud ka bakalaureuse- ja magistritööde põhjal (Kook 2020; Lemendik 2021; Reinsalu 2017). Uurimustest on selgunud, et enesele osutamine on seotud ka teadusvaldkondade tavadega, näiteks on leitud, et *mina*-vormi kasutus on levinum sotsiaal- ja humanitaarteadustes. (inglise keele kohta Hyland 2005b; eesti keele kohta Lemendik 2021; Reinsalu 2017). Samas impersonaali kasutus võib olla seotud sooviga tekstis subjektiivsust vältida või teksti näiliselt neutraalsemana esitada (Lemendik *ilmumas*; Reinsalu 2017: 840).

1.3. Kirjand kui tekstiliik

Halliday (2014) lähenemise kohaselt on keelel kolm metafunktsiooni: tähistus-, suhtlus- ja tekstifunktsioon. Nende funktsioonide abil representeeritakse tekstides maailma, luuakse suhtlusolukord teksti looja ja vastuvõtja vahel ning antakse sõnumile vorm. (Halliday, Matthiessen 2014: 30–31) Selleks, et hoiakute väljendamist kirjandites uurida, on oluline esmalt selgitada, milline tekst on kirjand ja mida õpilastelt selle teksti loomisel oodatakse.

Kuna kirjandeid kirjutavad enamasti kooliõpilased, leiab selle teksti definitsioone ja kirjeldusi sageli õpikutest. Märt Hennoste tekstiõpetuse õpikus (1995) kirjeldatakse kirjandit kui teksti, milles kasutatakse ilukirjandusele, publitsistikale või teaduskirjandusele sarnast ainekku ja väljendusvahendeid. Sealjuures puuduvad kirjandil kindlad žanritunnused ja mõiste kirjand kasutamine koolis on põhjendatud vaid õpilastöö eripäraga. (M. Hennoste 1995: 8) Martin Ehala tekstiõpetuse õpikus (2002: 12) on kirjandit kirjeldatud kui tekstiliiki, mis sisaldab kõiki põhilisi (ka keerukamatele tekstidele iseloomulikke) vormielemente, nõuab iseseisva mõtlemise ja väidete selge ning loogilise esitamise oskust.

Ka varasemates kirjandiõpetust käsitlevates kogumikes on sarnaseid definitsioone esitatud. Karl Muru definitsiooni järgi on kirjand koolis tehtav kirjalik töö, kus õpilane peab väljendama oma mõtteid ja siduma need kompositsiooniliseks tervikuks. Sealjuures toob Muru välja, et kuna kirjandit kirjutades on vaja sünteesida keeleoskust, elus kogetut, mujal ainetes õpitut ja loetut, on tegu õpilase jaoks ühe raskeima tööliigiga. (Muru 1968: 4) Sarnaselt Murule on kirjandi olemust selgitanud ka Leo Villand. Villand on kirjeldanud kirjandit kui õppetöö kirjalikku vormi, milles kindlat teemat käsitledes luuakse kompositsiooniline tervik ja mille loomine eeldab oskust keele- ja stiilivahendeid otstarbekalt kasutada (Villand 1975: 6).

Arutleva kirjandi iseloomustamisel on võimalik leida sarnasusi teiste žanritega. Kirjandit on peetud sarnaseks akadeemiliste tekstidega (vt Hint jt 2022a; Kerge 2004; Lepajõe 2011). Sarnaselt akadeemilistele tekstidele on ka kirjand argumenteeriv tekstiliik, mida kirjutades peab autor esitama probleemi, seda analüüsima ja sealjuures enda seisukohti põhjendama (Eristuskiri).

Arutlevat kirjandit on peetud ülesehituselt ja pikkuselt sarnaseks esseega (vt M. Hennoste 1998; Ehala 2000; Kerge 2004; Lepajõe 2011; Org 2009). Samas on essee kui žanri defineerimine keeruline, sest essee mõistet kasutatakse sageli eri tüüpi akadeemiliste tekstide kirjeldamiseks, kuigi nende tekstide struktuur, register ja argumentatsioon võivad erialade traditsioonides erineda (Johns 2008: 240).

Koolis võidakse arutlevat kirjandit küll esseeks nimetada, kuid näiteks kõrgkoolis oodatakse esseelt akadeemilisust ja allikatega toetatust (Org 2009: 101). Ehala (2000: 12) on erinevusena kirjandi ja essee vahel nimetanud autori meisterlikkust. Seda mõtet toetab ka Märt Hennoste väide (1998: 26), et essee kirjutajal peab olema mõtteküpsust ja oskust keelevahendeid kasutada. Kuna ka õpilased tajuvad seost kirjandi ja essee vahel, võib ka kirjanditest leida esseistliku stiili poole püüdlemist. (M. Hennoste 1998: 26) Essee ja kirjandi üheks sarnasuseks on peetud ka nende tekstiliikide kindlat struktuuri. See tähendab, et kirjutajalt oodatakse teksti, mille osadeks on sissejuhatus, teemaarendus ja kokkuvõte. (Lepajõe 2011: 61)

1.3.1. Kirjandi ülesehitus

Kirjandi esimene osa on sissejuhatus. Sissejuhatuses sõnastatakse probleem, juhatatakse lugeja teema juurde, luuakse sobiv meeoleolu või suhe lugejaga (M. Hennoste 1998: 9–11). Samas peaks hea sissejuhatus äratama lugejas huvi ja olema lühike (Ehala 2000: 50). Selleks, et eelnevale kirjeldusele vastavat sissejuhatust kirjutada, on mitmeid võimalusi. Lepajõe on sissejuhatusi nimetanud algusteks, sest kõikide kirjandite alguseid ei saa teksti teemasse sissejuhatamiseks pidada. Algused võivad sisaldada intertekstuaalseid viiteid, olla interpersonaalsed või temaatilised (sellised algused, kus minnakse kohe teema juurde). Probleemina tuuakse esile algused, mis ei moodusta järgneva tekstiga loogilist tervikut. (Lepajõe 2011: 65–73) Eelnevas kirjelduses mainitud interpersonaalsus loob seega juba kirjandi sissejuhatuses õpilase jaoks võimaluse enda hoiakute väljendamiseks.

Kuigi sissejuhatus ja kokkuvõte on terviku moodustamiseks kirjandi lahutamatud osad, siis suurema osa tekstist moodustab teemaarendus. Hennoste järgi peaksid teksti sisulõigud koosnema tuummõtetest, mida tugimõtetega toetatakse. Tuummõtted võivad olla nii väited, probleemid kui lähteolukorrad ning neile lisatakse tugimõtted, mis võivad olla näiteks arutlused, põhjendused, näited või tsitaadid. (M. Hennoste 1998: 10) Riigieksamikirjandites on seoses väidete esitamisega lähemalt uuritud argumentatsiooni, mis on arutleva teksti oluline osa (vt Lepajõe 2011; Kaldjärv 2014). Lepajõe on eristanud kirjandites fakti- ja tundepõhiseid argumente (Lepajõe 2011: 79). See liigitus põhineb van Dijki (1998) uurimusel, milles on hinnangulisteks ja faktilisteks jagatud sotsiaalseid uskumusi (van Dijk 1998: 132–135). Sellist liigitust on võimalik üle kanda ka keelekasutuse ja seega ka kirjandite uurimisele. Kirjandites on levinum tundepõhiste argumentide kasutamine. Nende argumentide esitamisel toetub kirjutaja enda hoiakutele, väärtustele ja tunnetele ning nende esitamiseks kasutatakse sageli sõnu *väga*, *kindlasti*, *mitte ükski*. (Lepajõe 2011: 83) Sarnased sõnad on ka siinse töö huviobjektiks.

Selleks, et kirjand oleks terviklik tekst, peab see lõppema kokkuvõttega. Kokkuvõte peab olema kirjutatu sujuv ja selge lõpetus, milles tuuakse esile teksti tuum, võetakse eelnevalt kirjutatu kokku ja pakutakse mõtteainet ka edaspidiseks (M. Hennoste 1998: 11; Ehala 2000: 63). Eri käsitlustes ei nimetata kirjandi viimast lõiku alati kokkuvõtteks. Näiteks

Lepajõe on enda töös kokkuvõtteid nimetanud lõpetusteks põhjendusega, et kõik kirjandite lõpetused ei võta eelnevat teksti kokku. Kirjandi lõpetustes on kõige enam levinud teema kokku võtmine, kuid lõpetustes tehakse ka järeldusi ja esitatakse oma hinnanguid. Hinnangute esitamisel tuuakse sageli teksti sisse enda isik (nt *ma arvan*, *usun*) või lisatakse hinnangulisi sõnu (nt *kahjuks*). (Lepajõe 2011: 73–76).

1.3.2. Kirjandi stiil

Gümnaasiumi stilistikaõpiku „Korras keel, sobiv stiil, selge sõnum“ järgi avaldub teksti stiil keeleelementide valikus ja nende kombineerimises (Kern, Võik 2014: 38). Arutlemisel kasutatakse enamasti publitsistlikku stiili, milles kirjutatud tekst peab olema konkreetne, lihtsasti loetav, samas tabav ja emotsionaalselt mõjuv. Publitsistlikul stiilil on ühist ka teadusliku ja ilukirjandusliku stiiliga. Teadusliku stiiliga sarnaneb see arutleva ja tõestava esitluslaadi poolest, samas ilukirjandusliku stiiliga seob seda mõjumine lugeja tunnetele. (M. Hennoste 1998: 24) Liigset ilukirjanduslikkust ja kujundlikkust on õpilastel soovitatud siiski vältida ning õppekirjanduses on ilukirjanduslikkusega liialdamist tüüpiliste stiilivigade hulgas esile toodud (H. Hennoste 2020: 25).

Suhtlusfunktsioon on üks teksti kolmest metafunktsioonist (Halliday, Matthiessen 2014: 30–31). Seetõttu on ka õppematerjalides juhitud tähelepanu sellele, et kirjandit kirjutades on tegu suhtlusolukorraga, milles osaledes tuleb sobilik stiil valida. Kirjandi puhul on sobilikuks peetud neutraalset ja arutlevat stiili, milles on mõtted edasi antud korrektse keelekasutuse abil. (Kiik jt 2021; Habicht jt 2020) Sobiliku stiili kasutamine on vajalik, et täita kirjandi eesmärki – edastada mõtteid lugejale arusaadaval ja põhjendatud viisil (Kiik jt 2022).

Levinumate stiilivigadena on õppematerjalides nimetatud argikeelsust, kantseliiti, puuduvate lauseliikmetega lauseid (telegrammi- või konspektistiil), *sina*-stiili, liigsõnalisust, viitesuhete ebamäärasust ja rektsoonivigu. (Habicht jt 2020) Tähelepanu on juhitud ka lendsõnade ja -väljendite põhjendamatule kasutusele, asesõnade liiga sagedasele kasutusele ja küsilausetega liialdamisele. Õppematerjalides esitatakse ka sõnu,

millega kasutust või millega liialdamist vältida tuleks – nende hulka kuuluvad näiteks sõnad *asi, ka, just, näiteks, esiteks*. (H. Hennoste 2020: 25)

1.4. Riigieksami kirjand

Kui mitmetes varasemates uurimustes on pööratud tähelepanu vana eksamikorra ajal kirjutatud kirjanditele (vt nt Lepajõe 2011; Kaldjärv 2014; Seppa 2016), siis siinse töö raames uurin kirjandeid, mis on valminud praegu kehtiva eksamikorra kirjutamisülesande põhjal.

Riigieksamitöö ülesannete koostamisel lähtutakse gümnaasiumi riiklikus õppekavas kirjeldatud üldpädevustest ja läbivatest teemadest. Samuti jälgitakse ülesannete koostamisel eesti keele ainekavas esitatud õpitulemusi, õppe- ja kasvatuseesmärgi. Eesti keele riigieksami töö koosneb lugemis- ja kirjutamisülesandest, millega mõõdetakse õpilase tekstimõistmis- ja tekstilooemeoskust. (Eristuskiri) Siinse töö materjaliks on kirjandid ehk eksami kirjutamisülesanne ja seetõttu tutvustan edasi täpsemalt üksnes riigieksami kirjutamisosas.

„Kirjutamisosaga kontrollitakse õpilase

- oskust kirjutada sidusat teksti,
- oskust arutleda, analüüsida ja teha üldistusi,
- oskust veenvalt ja selgelt argumenteerida ning kaitsta oma seisukohti,
- oskust edastada eri allikaist saadud infot ja arutluskäike ning siduda neid oma hinnangute ja seisukohtadega,
- keelevahendite tundmist,
- normikirjakeele valdamist“ (Eristuskiri).

Eelnimetatud oskuste kontrollimiseks on kirjutamisosas eksaminandi ülesandeks kirjutada umbes 400-sõnaline arutlev kirjand. Teksti luues tuleb lähtuda kirjutamisülesandest, sh tuleb tuua näiteid ülesandes esitatud valdkondadest. Õpilane võib kirjutades toetuda lugemisosas tekstile või kirjutamisülesande juures toodud

tsitaatidele, kuid nende kasutamine pole kohustuslik. Kirjandis peavad olema esitatud probleemid ja nende analüüs, oma seisukohtade põhjendused, näited ja järeldused. (Eristuskiri)

Kirjutamisosa eest on võimalik kokku saada 60 punkti, mis jaguneb sisu, õigekeelsuse, stiili/sõnastuse ja vormi/ülesehituse eest saadud punktide vahel. Stiilipunktidega hinnatakse üldiselt sõnastuse selgust, ladusust, täpsust, isikupärasust ning sõnavara rikkust. Samas võib stiilipunkte kaotada, kui tekst on liialt emotsionaalne, hinnanguline või kui liialdatakse näiteks modaalsõnadega. (Eristuskiri) See tähendab, et hoiakuid väljendavate vahendite kasutus ja nende hulk tekstis võivad mõjutada seda, kui palju punkte õpilane kirjandi stiili eest saab.

2. Materjal ja meetod

2.1. Materjal

Analüüsitavaks materjaliks on 109 teksti, mis on pärit 2022. aastal Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudis korraldatud eesti keele riigieksami ettevalmistuskursuselt. Ettevalmistuskursus toimus Haridus- ja Teadusministeeriumi tellimusel sel aastal teist korda ning kursusel tehti protsessikeskse kirjutamise põhimõtteid järgides läbi selle kursuse jaoks koostatud eksami harjutustöö (Tragel 2022).

Ettevalmistuskursusel oli kirjutamisülesanne jagatud 11 kirjutamisetapiks. Siinses töös analüüsin kirjutamisülesande kaheksandas etapis („Stiili ja sõnastuse viimistlemine“, vt lisa 2) esitatud töid ning tagasisidet, mida õpilased üksteise töödele peale seda etappi andsid („Tagasiside stiili viimistlusele“, vt lisa 3). Uuritav materjal on võetud just neist etappidest, et kirjandid ja neile antud tagasiside oleksid mõlemad vahetult seotud nii üksteise kui ka stiili puudutavate ülesannete ning õppematerjalidega.

2.2. Ettevalmistuskursuse ülesanded

2.2.1. Kirjutamisülesanne

Kursuse jaoks koostati eksami harjutustöö, milles oli üks kirjutamisülesande variant. Kirjutamisülesandes pidi õpilane arutlema sõnavabaduse ja vastutuse seoste üle (vt lisa 1). Kirjutamisülesandele läheneti protsessikeskse kirjutamise põhimõtetel. Enda töös analüüsin õpilaste tekste, mis on valminud kaheksanda etapi ülesande põhjal (vt lisa 2). Selles etapis tegelesid õpilased eelmise etapi paranduste sisseviimise ja kirjandi stiili viimistlemisega ning ei pidanud sealjuures veel tähelepanu pöörama kirjandi õigekeelsusele.

Stiili viimistlemise aluseks olid eesti ja üldkeeleteaduse instituudi blogis olevad Eksamieksperti õppematerjalid, mis käsitlevad kirjandi stiili (vt ptk 1.3.2; Habicht jt 2020; Kiik jt 2022). Ühe kursuse õppematerjali lõpus (Kiik jt 2022) esitati õpilastele ka

(mutant)kirjand koos ülesandega leida sellest tekstist laused, mis arutlevasse ja neutraalsesse teksti ei sobi. Sealjuures pidi õpilane mõtlema, millisesse tekstiliiki need laused sobida võiks. Viimati kirjeldatud ülesanne on otseselt seotud ka tagasisideülesandega „Tagasiside stiili viimistlusele“, kus õpilane pidi kaasõpilase tekstist „mutante“ leidma (vt lisa 3).

2.2.2. Tagasisideülesanne

Peale kaheksandat kirjutamisetappi andsid õpilased üksteise tööde stiili viimistlusele tagasisidet. Tagasisideülesandest (vt lisa 3) pakuvad mulle eelkõige huvi vastused selle kohta, mida kaasõppija töös emotsionaalsete hinnangutena tajutakse. Täpsemalt pidid õpilased ühe küsimuse juures hindama kaasõppija stiili neutraalsust ning otsustama, kas kaasõppija töös on emotsionaalseid hinnanguid (vastusevariandid *ei ole*, *on mõni*, *on palju*). Kui emotsionaalseid hinnanguid leiti, pidi nende kohta kommentaarikasti kirjutama näiteid ning pakkuma lahendusi. Vaatan üle ka teiste küsimuste juures antud tagasisidekommentaariid, sest õpilased on stiili emotsionaalsusele viidanud ka teistele küsimustele vastates.

2.3. Meetod

Hoiakut väljendavate vahendite leidmiseks analüüsisin tekste esmalt automaatanalüüsi abil. Automaatanalüüsi jaoks kasutasin programmeerimiskeelt Python ja EstNLTK teeki (Laur jt 2020), mille abil leidsin kõigi tekstisõnade lemmad ja morfoloogilised vormid. Üldjuhul kasutasin tekstist hoiakut väljendavate markerite automaatseks otsimiseks lemmasid, kuid osasid vahendeid otsisin ka morfoloogiliste vormide põhjal (nt kliitik -gi/-ki, impersonaal, 1. isiku pöördelõpuga verbid). Selle analüüsi aluseks oli loend keelenditest, mida on kasutatud ka eestikeelsete akadeemiliste tekstide automaatanalüüsiks ja mille loomisel ka ise osalesin. Loendi koostamiseks märgendasime esmalt viis teadusartiklit käsitsi, võrdlesime kolme märgendaja tulemusi ja valisime selle põhjal välja vahendid, mida automaatselt tekstidest otsida võiks ehk vahendid, mis

tekstides suure tõenäosusega metadiskursuse markeritena esinevad (vt Hint jt 2022b). See ei ole lõplik loend vahenditest, mida eestikeelsetes tekstides hoiaku väljendamiseks kasutada saab, aga sellest loendist lähtudes loon võimaluse kirjandite analüüsil saadavaid tulemusi ka eestikeelsete akadeemiliste tekstidega võrrelda.

Automaatanalüüsi abil otsisin

- pehmenemise keelendeid *ilmselt, küllap, suhteliselt, oletatavasti, peamiselt, tõenäoliselt, üldiselt, vähemalt, üpris, võrdlemisi, vaevalt, tegelikult* ja verbide konditsionaalivorme;
- võimendamise keelendeid *igal juhul, igatahes, ilmselgelt, loomulikult, kindlasti, täiesti, muidugi* ja kliitikut *-gi/-ki*;
- suhtumise näitavaid sõnu *ootuspärane, huvitav, keeruline, paremini, kahjuks, õnneks, paraku, raske*;
- enesele osutamise vahenditest sõna *siinkirjutaja*, 1. isiku ainsuse ja mitmuse oleviku ning mineviku vorme, impersonaali vorme;
- modaalverbe *tohtima, saama, võima, pidama, näima, paistma, tunduma*.

Automaatanalüüsi sisendiks oli 109 kirjandit (kokku 50 687 sõnet ehk tekstisõna), milles esinevad laused tõstsin Notepad++ rakenduse abil esmalt kõik eri ridadele ja seejärel kopeerisin saadud tulemuse Exceli faili. Automaatanalüüsi sisendiks oli lõpuks 3777 rida, millest 109 olid kirjandite pealkirjad. Igale reale lisasin neid Excelisse tõstes ka kolmest arvust koosnevad ID koodid, mis viitavad teksti numbrile, tekstiosale ja lause numbrile². Edasises analüüsis kasutan näitelausete allikale viitamiseks neid koode ja esitan näitelaused muutmata kujul.

Peale tekstide automaatanalüüsi vaatasin need veel kord üle, et tulemusi kontrollida, märgendust parandada ja täiendada ning märgendada ka vahendid, mida automaatanalüüsi abil ei otsinud, kuid mis autori hoiakuid väljendavad. Lähtudes eestikeelsete akadeemiliste tekstide uurimise projektis kasutatud loendist, otsisin lisaks

² Esimene arv tähistab teksti numbrit, teine seda, kas tegu on sissejuhatuse (1), sisulõigu (2) või kokkuvõttega (3) ja kolmas arv näitab mitmes lause see tekstis on. Näiteks kood 55_2_8 tähendab, et tegu on 55. teksti sisulõiguga oleva lausega, mis on selles tekstis kaheksas lause.

Hylandi mudelis esinevatele rühmadele (vt ptk 1.2) eraldi ka modaalverbe. Kuigi modaalverbe oleks võimalik funktsiooni alusel ja põhjalikuma analüüsi abil ka teistesse rühmadesse jagada, jääb see ülesande mahukuse tõttu siinsest bakalaureusetööst välja. Seetõttu esitan modaalverbid siin töös terviklikult eraldi rühmana (vt ptk 3.6).

Automaatanalüüsi väljundit üle vaadates eemaldasin märgenduse neilt ridadelt, kus automaatanalüüs oli keelendi vormi valesti märgendanud (näide 1), marker esines kellegi teise esitatud sõnades (näide 2) või marker esines lauses mõnes muus funktsioonis kui hoiaku väljendamise vahendina (näide 3).

- (1) See teeb **julgeks**, tekitab vastutamatus tunde. (55_2_8) → Siin on automaatanalüüs märgendanud sõna *julgeks* kui konditsionaali vormi, tegelikult on siinjuhul tegu sõna *julge* saava käände vormiga, mis selle töö seisukohalt ühtegi hoiakut väljendavate vahendite rühma ei liigitu.
- (2) Meeskonna koolitaja ja arendaja Moonika Rannula on öelnud: Tagasiside on kingitus, mida **saab kasutada** paremate tulemuste saavutamiseks ja tööprotsesside parandamiseks. (25_2_31)
- (3) Venemaa president oli **just** avalikult lubanud sotsiaalasutusi Ukrainas mitte rünnata, kuid siiski loetud päevad hiljem ilmus uudistesse pilte pommitabamuse saanud lasteaiast, hiljem pommitati ka sünnitusmaju ja haiglaid. (25_2_15) → Kuigi *just* võib esineda võimendava keelendina, siis siin märgib *just* aega.

Automaatanalüüsi kontrollimise käigus märgendasin ka need markerid, mida automaatselt otsinud polnud, kuid mille abil õpilane kirjandis enda hoiakuid väljendas. Kokku lisasin markerite hulka 148 keelendit, seega koos automaatanalüüsi sisendiks olnud keelenditega analüüsisin töös 194 hoiakut väljendava keelendi kasutust. Nende keelendite hulka kuuluvad sõnade lemmad ja suuremad kategooriad, mida olen ühe ühikuna arvestanud (nt konditsionaal, *-gi/-ki* kasutus, 1. isiku pöördelõpuga verbid). Lõplik loend töös analüüsitud keelenditest (nii automaatanalüüsi abil otsitud kui hiljem lisatud vahenditest) on leitav töö lisast (vt lisa 4). Töös kasutatud üldine märgendusskeem on leitav lisast 5.

Järgnevas analüüsipeatükis kirjeldan saadud tulemusi esmalt kvantitatiivselt ning seejärel kvalitatiivselt. Peale leitud hoiaku väljendamise vahendite kirjeldamist teen kokkuvõtte ka tagasisidest, mida õpilased üksteisele peale kaheksanda etapi läbimist andsid.

3. Hoiaku väljendamine ettevalmistuskursuse kirjandites

Peatükis 3 esitan andmete analüüsi, millesse on põimitud ka varasemate uurimuste põhjal tehtud järeldused. Alapeatükid 3.2–3.6 lõppevad kokkuvõttega alapeatükis käsitletud hoiaku väljendamise vahendite rühmast.

3.1. Hoiaku väljendamise vahendite hulk ja jagunemine rühmade vahel

Hoiaku väljendamise vahendite hulk kirjandites on esitatud tabelis 1. Kokku esines kirjandites 2378 hoiaku väljendamise vahendit, mis on keskmiselt 21,8 vahendit ühe kirjandi kohta (mediaan 23). Maksimaalselt oli ühes kirjandis kasutatud 49 hoiaku väljendamise vahendit, kõige vähem esines neid vahendeid teksti kohta kaheksa. Kõige rohkem (8) esines materjalis kirjandeid, milles oli kasutatud 17 hoiaku väljendamise vahendit.

Tabel 1. Hoiaku väljendamise vahendite hulk kirjandites.

Hoiaku väljendamise vahendite arv	
kokku	2378
keskmiselt	21,8
maksimaalselt ühes kirjandis	49
minimaalselt ühes kirjandis	8

Hoiaku väljendamise vahenditest moodustasid suurima osa modaalverbid (39,7%). Suuruselt järgmise rühma moodustasid võimendavad keelendid (26,8%). Neile järgnesid pehmendavad keelendid (16,6%) ja suhtumist näitavad sõnad (15,6%). Kõige vähem esines kirjandites enesele osutamise vahendeid (1,3%) (vt tabel 2).

Tabel 2. Hoiaku väljendamise vahendite esinemise hulk kirjandites.

	absoluutarv	arv 1000 sõne kohta	% kõigist markeritest
modaalverbid	942	18,6	39,7
võimendavad keelendid	638	12,6	26,8
pehmendavad keelendid	394	7,8	16,6
suhtumist näitavad sõnad	372	7,3	15,6
enesele osutamise vahendid	32	0,6	1,3
kokku	2378	46,9	100

3.2. Pehmendavad keelendid

Pehmendavaid keelendeid esines materjalis 394 korral. Täpne loend analüüsitud keelenditest on töö lisa 4). Suurema hulga pehmendavatest vahenditest moodustasid verbide konditsionaalivormid, mida oli materjalis kokku 310. Pööran neile eraldi tähelepanu alapeatükis 3.2.1 ja vaatlen eelnevalt teisi pehmendavaid keelendeid.

Kirjandites esines peale konditsionaalivormide 84 pehmendavat keelendit, millest 20 olid unikaalsed. Kõige sagedam pehmendav keelend oli *tegelikult*, mis esines materjalis 21 korral. Sellele järgnesid *tõenäoliselt*, *üldiselt* ja *ilmselt* (vt tabel 3).

Tabel 3. Pehmendavad keelendid, mis esinesid kirjandites vähemalt neli korda.

sõna	absoluutarv
<i>tegelikult</i>	21
<i>tõenäoliselt</i>	8
<i>üldiselt</i>	7
<i>ilmselt</i>	7
<i>üsna</i>	5
<i>vähemalt</i>	5
<i>peamiselt</i>	5
<i>võib-olla</i>	4
<i>suhteliselt</i>	4
<i>pigem</i>	4
<i>küll</i>	4

Sõnaveebis on *tegelikult* esimene tähendus '(täiel määral) tegelikkuses, reaalsuses, mitte näiliselt'. Lisaks on välja toodud *tegelikult* partikliline kasutus, mis „pehmen­dab otseütlemist, aga kinnitab väidet“ (EKI ühendsõnastik). Nende mõlema tähenduse kasutust on leitud ka eesti keele eri registreid uurides (T. Hennoste jt 2021). Selles analüüsis selgus, et *tegelikult* viitab millelegi, mis on tõsikindel võrreldes varem teatuga, samas lükkab *tegelikult* ümber ootust, parandab, täpsustab või annab episteemilise hinnangu (T. Hennoste jt 2021: 103). Partiklit *tegelikult* saab kasutada eri olukordades: sekkumisel, parandamisel, öeldu pehmemdamisel, kommenteerimisel (Valdmets 2011: 769). Sealjuures võib *tegelikult* olla kasutusel väite pehmemdamiseks, kui kõneleja/kirjutaja arvates võib sõnumi vastuvõtjal olla olukorrast mingisugune teine arusaam (Habicht, Valdmets 2013: 212).

Siinse materjali puhul pole *tegelikult* täpsete funktsioonide eristamine niivõrd oluline, kuid näidete põhjal saab öelda, et tegu on üldiselt vahendiga, mille abil autor enda väiteid pehmen­dab, et arvestada lugeja ja tema võimalike teistsuguste arusaamadega olukorrast (näide 4). Samas on mitmete näidete puhul võimalikud ka teistsugused tõlgendused, mis võivad olla vastuolulised – pole selge, kas autor soovib *tegelikult* kasutuse abil väidet pehmemdada või võimendada (näited 5, 6). Siinses töös olen kõik *tegelikult* kasutusjuhtumid liigitanud pehmemdavate keelendite hulka, mida toetab osaliselt ka varasemates uurimustes leitu (Valdmets 2011; Habicht, Valdmets 2013).

- (4) Kuid **tegelikult**, mida ta tegi oli lihtsalt oma sõnavabaduse kasutamine. (35_2_15)
- (5) **Tegelikult**, kui kõik ühiskonnaliikmed märkaksid ja teadvustatksid vastutust enda väljaütlemistega, siis kõik vähemkaitstud ühiskonnaliikmed võidaksid sellest. (61_3_31)
- (6) Youtube'i olukord sarnaneb **tegelikult** Twitter'i omaga küllaltki suurel määral. (67_2_20)

Sageduselt järgnesid *tegelikult* kasutusele sõnade *tõenäoliselt* (näide 7), *üldiselt* (näide 8) ja *ilmselt* (näide 9) kasutused, mida esines tekstides seitsmel korral ja mis väiteid selgelt pehmemdavad.

- (7) Otsuse tagamaid ei ole vaja **tõenäoliselt** eriti seletada. (16_2_21)

- (8) **Üldiselt** läheb inimese õigus midagi öelda nii kaugele, kuni see hakkab võime ohustama. (71_2_7)
- (9) Riigid, kus piiratakse sõnavabadust enim on **ilmselt** Põhja-Korea, Hiina ja Venemaa. (70_2_10)

Automaatanalüüsi abil otsisin ka vahendeid *küllap*, *oletatavasti*, *võrdlemisi* ja *vaevalt*. Need vahendid olid automaatanalüüsi sisendiks akadeemiliste tekstide uurimuse eeskujul, kuid kirjandis väidete pehmendamiseks neid ei kasutatud.

3.2.1. Konditsionaal

Konditsionaalivorme kasutati kirjandites 310 korral. Konditsionaali üks funktsioonidest on see, et selle kasutuse abil on võimalik väiteid või tahteavaldusi pehmendada. Eesti keeles on ebakindla, kõhkleva väite esitamisel levinuimaks vahendiks verbi *pidama* konditsionaalivorm. Samuti saab veidi väiksemat kõhklust väite osas väljendada *olema*-verbi konditsionaaliga. (Erelt 2017b: 164) Just nende verbide konditsionaalivormid *oleks* ja *peaks* olid kaks sagedasimat ka kirjandites. *Oleks* esines materjalis 54 korral (näide 10), *peaks* 46 korral (näide 11) ja neile järgneb *tuleks*, mida on kasutatud 20 korral (näide 12).

- (10) Seetõttu on vajalik, et ühiskonnas **oleks** inimesi, kes ei kardaks rääkida tõtt, ainult siis saab loota õiglasele maailmale. (43_2_10)
- (11) Aga inimliku eetika juurde **peaks** kuuluma ka teatud enese piiramine, mõtlemine tagajärgedele - isiklik „protokoll“, mille järgi oma sõnavabadust teostame. (55_3_38)
- (12) Sellest hoolimata **tuleks** olla ettevaatlik ja ka anonüümselt levitada ainult sellist infot, mida julged ka päriselt oma nime alt teistega jagada. (11_2_14)

Nagu ka eelnevatest näidetest näha, on kirjandites levinud konditsionaali lühikese ehk pöördelõputa vormi kasutus. Lühikest konditsionaalivormi kasutatakse palvetes ja ettepanekutes selleks, et vältida selgelt ütlemist, kes kirjeldatud ülesande täitma peaks. Samuti on lühikese konditsionaalivormi kasutus levinud lausetes, kus kõneleja on väites ebakindel. (R. Pajusalu, K. Pajusalu 2005: 77) Need lühikese konditsionaalivormi

funktsioonid kinnitavad veel kord nende vormide liigitamist pehmendavate keelendite hulka.

Konditsionaali kasutust on uuritud ka meediatekstides (Sarapuu 2003). Selles uurimuses selgus, et konditsionaali kasutusel oli ajalehtede juhtkirjades kolm peamist funktsiooni: tulevikusündmuste tõenäosuse väljendamine, soovitude ja õpetuste andmine ning kriitilise suhtumise esile toomine. Ka nende funktsioonide avaldumise puhul mõjus konditsionaal sageli pehmendava vahendina, et väited ei tunduks liialt enesekindlad. (Sarapuu 2003: 139–146) Konditsionaali teiste funktsioonide avaldumist oleks võimalik ka kirjandite puhul analüüsida. Siinses töös ei ole ma konditsionaali funktsioone täpsemalt liigitanud, vaid vaadelnud neid kõiki kui vahendeid, mis mingil viisil väidet pehmendavad.

3.2.2. Kokkuvõte pehmendavate keelendite kasutusest

Pehmendavaid keelendeid esines kirjandites 394 korral ja need moodustasid kõigist hoiaku väljendamise vahenditest 16,6%. Kõige rohkem kasutati väidete pehmendamiseks konditsionaali (310 korral). Üksiksõnadest olid levinuimad pehmendavad keelendid *tegelikult*, *tõenäoliselt*, *üldiselt* ja *ilmselt*. Pehmendavate keelendite abil väljendavad kirjandikirjutajad ebakindlust või pehmendavad enda väiteid, et esitada neid pigem arvamuse kui faktina. Nende vahendite kasutamisega jätavad kirjutajad ruumi lugeja võimalikele teistele vaatepunktidele olukorrast (Hyland 2005a: 52).

3.3. Võimendavad keelendid

Võimendavaid keelendeid esines materjalis kokku 638. Neist sagedasemad olid *tuleb*, *aga* ja *just* (vt tabel 4). Täpne loend analüüsitud keelenditest on töö lisa (vt lisa 4).

Tabel 4. Võimendavad keelendid, mida esines kirjandites vähemalt 10 korda.

sõna	absoluutarv
<i>tuleb</i>	81
<i>aga</i>	78
<i>just</i>	59
<i>siiski</i>	33
<i>isegi</i>	29
<i>lihtsalt</i>	20
<i>eriti</i>	17
<i>ainult</i>	16
<i>vaja</i>	15
<i>kindlasti</i>	15
<i>täiesti</i>	13
<i>ongi</i>	13
<i>ju</i>	13
<i>lausa</i>	11
<i>üldse</i>	10
<i>hoopis</i>	10

Tuleb esines kirjandites konstruktsioonis *tuleb* + verbi *da*-infinitiiv (*Vda*) (näide 13). Sellise konstruktsiooni abil väljendatakse eesti keeles deontilist vajalikkust ehk tegevussubjekt on sunnitud midagi tegema (Erelt 2017b: 149; Penjam 2006: 33). Ingliskeelses mudelis on Hyland (2005a: 222) võimendavate keelendite hulka arvestanud näiteks verbi *must*, millest lähtudes võiks ka eesti keeles mitmeid modaalverbe ja -konstruktsioone võimendavate keelendite hulka liigitada. Kuna *tuleb* + *Vda* konstruktsiooni kasutus oli väga sage ja selle võimendav funktsioon eristus materjalis selgelt, siis olen need kasutusjuhud võimendavate keelendite hulka liigitanud.

- (13) Sel põhjusel **tuleb** hoolikalt **kaaluda** väljaöeldud sõnu ning analüüsida võimalikke tagajärgi, kuna igaüks vastutab personaalselt oma väljaütlemiste eest. (108_3_24)

Võimendavate keelendite hulgas on sagedased ka rõhumäärsõnad *aga* (78 korral) ja *just* (59 korral). Nende mõlema puhul esines kasutust ka nende sõnade teistes tähendustes: *aga* täitis eelkõige sidesõna funktsiooni [*.. on raske teha vahel paljudel asjadel vahet, aga parema ühiskonna ja võrdsuse nimel tuleb alati üritada.* (8_3_26)] ja *just* tähistas aega [*Venemaa president oli just avalikult lubanud sotsiaalasutusi Ukrainas mitte rünnata ..* (25_2_15)]. Siia arvestusse on jõudnud vaid nende sõnade eelkõige rõhutava sisuga esinemised, mille eristasin teistest juhtumitest käsitsi märgendades. (näited 14, 15).

(14) Anonüümselt kommenteerides tekib inimestel **aga** tunne, et nende sõnadel pole tagajärge. (10_1_3)

(15) 2017. aastal Postimehes avaldatud Tõnu Lehtsaare arvamusartikkel käsitleb **just** sääraseid situatsioone. (2_2_11)

Siiski (näide 16) esines kirjandites 33 ja *isegi* (näide 17) 29 korral. *Siiski* on möönvat ehk ootusvastast vastandust väljendav konnektiiv (T. Hennoste 2017: 486). *Isegi* võib lauses koos adjektiivivi või adverbiga esinedes rõhutada omaduse intensiivsust. Samas võib see toimida ühendava konnektiivina, mis ühendab oma mõjualasse kuuluva nähtuse teise nähtusega ja osutab seajuures, et üks nähtus on teise suhtes esile tõstetud. (Erelt 2017c: 435; T. Hennoste 2017: 485) Eelnevalt kirjeldatud funktsioonid avalduvad ka kirjandites kasutatud *siiski* ja *isegi* puhul.

(16) Samas on **siiski** sõnavabadus üks inimese põhivabadusest. (21_2_8)

(17) Inimesed muutuvad aina rohkem hukkamõistvamaks ning seetõttu kaotavad paljud **isegi** oma lähedasi. (60_2_27)

Lihtsalt esines kirjandites 20 korral. Eestikeelseid hädaabikõnesid uurides on leitud, et *lihtsalt* võib toimida nii vähendavas kui tugevdavas funktsioonis, samuti võib see esineda mõlemas funktsioonis korraga. Tugevdavas (siinse töö mõistes võimendavas) funktsioonis kasutatakse partiklit *lihtsalt* intensiivistamiseks, süüdistamiseks ja veenmiseks, selle abil osutatakse ühisele teadmisele ja tuuakse esile normi rikkumine. (Räabis, Rumm 2022: 68) Kirjandites tuleb esile *lihtsalt* võimendav funktsioon (näited 18, 19).

(18) Sellistel juhtumitel on vaja taunida põhjendamatut rünnakut ning **lihtsalt** mängida targemat osapoolt. (2_2_11)

(19) Noored **lihtsalt** ei mõista seda. (39_2_35)

Võimendavate keelendite hulka kuulub ka kliitiku *-gi/-ki* kasutus. Kirjandites on *-gi/-ki*-liidet kasutatud 122 korral. Sagedasemalt on *-gi* liitunud sõnadele *on* (13, näide 20), *väga* (7, näide 21) ja *mõni* (4, näide 22). Leidub 53 sõna, millega koos on *-gi/-ki*-liidet kasutatud vaid ühel korral.

(20) Naistel kui õrnema soo poolel **ongi** keerulisem sõnavabadust väljendada ning endale heaolu tagada. (27_2_19)

(21) Seetõttu on selle sõna kasutamine **vägagi** taunitud ning sõna kasutajal tuleb kanda ebameeldivat vastutust, mis üldiselt väljendub ühiskondlikus hukkamõistus ja tühistamises. (56_2_14)

(22) Seda peetakse tihti vajalikus avalikuse informeerimiseks, kuid nii **mõnigi** kord on see toonud kaasa hoopis vastutusega seotud tagajärjed vilepuhujale. (34_2_9)

Ka esines materjalis 502 korral, mis on keskmiselt 4,6 kasutuskorda kirjandi kohta. *Ka* funktsioonid on sarnased *-gi/-ki* omadega, kuid selle kasutus intensiivistajana (siinse töö mõistes võimendava keelendina) on laiemalt levinud (*mida sina ka tead?*) (Metslang 2002: 78). *Ka* liigitamiseks siinses töös kasutatavasse mudelisse on erinevalt *-gi/-ki* liite liigitamisest siiski eri võimalusi. *Ka* võib Hylandi mudeli järgi toimida üleminekut markeeriva vahendina (ingl *transition marker*) või võimendava keelendina. Kuna nende funktsioonide vahel eristuse tegemine pole lihtne ülesanne ja *ka* kasutus on kirjandites väga sage, jääb nende funktsioonide eristamine siinse töö raamidest välja.

Akadeemiliste tekstide uurimuse põhjal oli automaatanalüüsi sisendiks veel võimendav keelend *igatahes*, mida kirjandites ei esinenud.

Kirjandites kasutati võimendavaid keelendeid 638 korral, mis moodustas 26,8% kõigist hoiaku väljendamise vahenditest. Kõige sagedasem hoiaku väljendamise vahend oli *tuleb* + *Vda* konstruktsioon, mida esines kirjandites 81 korral. Sellele järgnesid sageduselt

rõhumäärsõnad *aga* ja *just*. Kuigi kirjandites oli *ka* kasutus väga sage (502 korda) ja seda võiks samuti võimendavate keelendite hulka liigitada, siis siinse töö raames jäi *ka* selle mitmete funktsioonide ja nende eristamise keerukuse tõttu täpsemalt liigitamata. Võimendavate vahendite kasutuse abil rõhutavad õpilased enda väiteid ja väljendavad enesekindlust esitatud sisu osas. Võimendavate keelendite rohke kasutus kirjandites on kooskõlas ka varasema kirjandit käsitleva uurimuse tulemusega (vt Lepajõe 2011: 89).

3.4. Suhtumist näitavad sõnad

Suhtumist näitavaid sõnu esines materjalis 372 korral. Kõige rohkem esines sõna *oluline* (49), sageduselt järgnesid sõnad *raske* (31) ja *kahjuks* (17) (vt tabel 5). Täpne loend analüüsitud keelenditest on töö lisas (vt lisa 4).

Tabel 5. Suhtumist näitavad sõnad, mida esines materjalis vähemalt 10 korda.

sõna	absoluutarv
<i>oluline</i>	49
<i>raske</i>	31
<i>kahjuks</i>	17
<i>paraku</i>	14
<i>vajalik</i>	13
<i>lihtne</i>	12
<i>tähtis</i>	10

Kirjandite uurimisel on leitud, et tunde põhiste argumentide esitamisel kasutatakse hinnangute andmiseks sageli väljendeid *on halb*, *on hea*, *on kahetsusväärne*, *pole kiita*, *on ohtlik*, *on taunitav*, *on mõistmatu*. Samuti kasutatakse sageli partikleid *õnneks* ja *kahjuks*. (Lepajõe 2011: 85) Ka siinse materjali põhjal eristub adjektiivide ja adverbide kasutus hinnangute väljendamisel.

Peamiselt on hoiakute väljendamiseks kasutatud adjektiive, neid esineb suhtumise näitamise vahenditena kirjandites 289 korral, mis on 77,7% kõigist suhtumist

väljendavatest vahenditest. Kõige rohkem on kasutatud adjektiive *oluline* (näide 23) ja *raske* (näide 24).

(23) Enne oma arvamuse avaldamist on **oluline** läbi mõelda, kas see on tõesti miski, mida soovitakse teistega jagada. (11_2_4)

(24) Tänapäeval on **raske** rääkida tsensuurist, sest meedias valitsevad teistsugused meelsuse kujundamise võtted. (109_2_8)

Adverbe on hoiakute väljendamiseks kasutatud 70 korral. Neist kõige sagedasemad on *kahjuks* (näide 25) ja *paraku* (näide 26). Hinnangu-hoiakupartiklite *kahjuks* ja *paraku* uurimisel eesti keele eri registrites on leitud, et need sõnad esinevad kontekstis, kus tekib vastandus tegelikkuse ja oodatu vahel ning need partiklid osutavad sellele, et asjad on eeldatust halvemini (T. Hennoste jt 2021: 104–105). Neid samu keelendeid on kirjeldatud ka kui väärtushinnangu laiendeid, mis väljendavad negatiivset väärtushinnangut (T. Hennoste 2017: 448). Need samad *kahjuks* ja *paraku* funktsioonid avaldusid ka uuritud kirjandites.

(25) **Kahjuks** peab aga tõdema, et sõnavabadus ei ole kõigi inimeste jaoks alati ligipääsetav. (67_1_3)

(26) **Paraku** eksib nii inimkond kui ka meedia tihti just meie põhiõiguste vastu - hakatakse süüdistama, ootamata lõpptulemust, ei lubata arvamust avaldada. (5_2_9)

Lisaks sõnadele saab suhtumist väljendada ka interpunktsiooni abil (Hyland 2005a: 53).³ Automaatanalüüsi abil otsitud suhtumist väljendavat sõna *ootuspärane* kirjandites ei leidunud.

Suhtumist näitavaid sõnu esines kirjandites 372 korral, mis on 15,6% kõigist hoiaku väljendamise vahenditest. Kõige sagedasemad suhtumist näitavad sõnad olid *oluline*, *raske* ja *kahjuks*. Sarnaselt varasemale kirjandite uurimusele (Lepajõe 2011) selgus ka

³ Kirjandites on kolmel korral suhtumise väljendamiseks kasutatud hüüumärki, kusjuures neist kahel juhul on hüüumärki kasutatud kirjandi pealkirjas, nt *Enne mõtle, siis ütle!* (11).

siinse töö materjali põhjal, et suhtumise väljendamiseks kasutatakse kirjandis nii adverbe kui adjektiive, millest viimased moodustasid suhtumist näitavatest sõnadest ligi 78%. Suhtumist näitavaid sõnu kasutavad kirjandikirjutajad enda emotsioonide väljendamiseks ja väidete olulisuse rõhutamiseks. Suhtumist näitavate sõnade esinemist kirjandites on seostatud ka tunde põhiste argumentidega, mida kasutades saab õpilane edastada enda hinnanguid. Tunde põhiseid argumente kasutatakse kirjandites sagedamalt kui faktipõhiseid argumente. (Lepajõe 2011: 84, 89) Seetõttu on ka suhtumist näitavate sõnade küllaltki sage kasutus kirjandites ootuspärane tulemus.

3.5. Enesele osutamine

Enesele osutamise vahendeid esines kokku 32 korral, millest 14 juhul oli tegu *mina* eri vormidega (*ma, mul, minu, mind, mina*) ja 18 juhul esinesid 1. isiku pöördelõpuga verbid, millest sagedamad olid *usun* (3), *olen* (3), *ütlen* (2), *tahan* (2), *arvan* (2).

Enesele osutamise vahendeid esines 11 õpilase töös. Kõige rohkem neid vahendeid kasutanud õpilane kasutas neid enda töös seitsmel korral, nelja õpilase töös oli enesele viitamise vahendit kasutatud ühel korral. Sealjuures esinesid *mina* ja 1. isiku verb enamasti lauses koos (näited 27, 28), kuid neljal juhul oli kirjutaja isiku väljendamiseks kasutanud ainult verbi (näited 29, 30)

- (27) Oma sõnu **saan ma kasutada** nii heaks kui halvaks, kuid nende vaheline piir on tihti väga ebaselge. (23_3_27)
- (28) Näiteks **mina olen** seda **teinud** internetis ja mul ei ole hirmu, kui **kirjutan** anonüümse kommentaari. (13_2_25)
- (29) **Usun**, et W. Churchillil, kes väitis, et demokraatia on täiesti kohutav riigikord, kuid see on parim, mida teame, oli õigus. (51_3_20)
- (30) Sealhulgas **olen** vabadusega kaasneva kohustusena **õppinud ära** ka vastutuse tähenduse. (89_1_3)

Enesele osutavate vahendite hulk erineb varasemates kirjandit käsitlevates uurimustes leitud. Anu Seppa leidis enda magistritöös (2016: 36), et tema uuritud 90 kirjandis esines

mina-deiktikut kokku 625 korral. Siinjuures tuleb siiski arvestada, et Seppa töö uurimismaterjaliks olid eelmise eksamikorra ajal kirjutatud kirjandid, mis olid pikemad (600–800 sõna), n-ö teemapõhised ja olid kirjutatud kümnel eri teemal. Deiktiku kasutus erines ka teemade kaupa ja võis sõltuda etteantud pealkirjadest. Kõige rohkem esines *mina*-deiktikut näiteks kirjandites, mis olid kirjutatud teemal „Kuidas kirjandus on mõjutanud minu tõekspidamisi“. (Seppa 2016: 31)

Kuigi ka *meie*-vormide kasutust kirjandites on uuritud (vt Lepajõe 2011; Seppa 2016), jäävad need siinses töös lähema vaatluse alt välja. *Meie*-vorme (sh mitmuse 1. isiku verbivorme) oli materjalis kokku 109, kuid need ei kuulu siin töös kasutatava mudeli raamistikus enesele viitamise vahendite hulka. Hylandi mudeli järgi on kollektiivile viitavad *meie*-vormid kaasavad keelendid (ingl *engagement markers*). Enesele viitavate vahendite hulka kuuluvat *meie*-vormi kasutatakse näiteks akadeemilistes tekstides juhul, kui tekstil on mitu autorit. (Hyland 2005a: 53–54) Kirjandis kasutatakse just kollektiivile viitavat *meie*-vormi [**Meie** ühiskonnas kehtibki raudne sõnavabadus .. (26_2_11); **Kõik me** soovime oma lastele parimat .. (38_2_30)] ja kuna kirjutajaid on üks, siis üksnes enesele viitavat *meiet* kirjandites ei leidu.

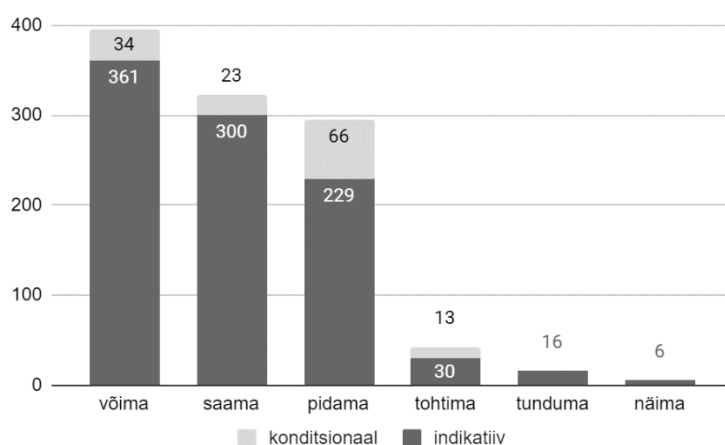
Akadeemilistes tekstides on isiku väljendamisel uuritud ka impersonaali kasutust (vt Lemendik 2021; Reinsalu 2017), sest impersonaali kasutamine on üks võimalus, mille abil autor enda isikut implitsiitselt väljendada saab. Kirjandite automaatanalüüsiga otsisin seetõttu ka impersonaali vorme, kuid otsustasin peale 600 lause läbivaatamist, et kirjandites pole tegu vahendiga millega enesele osutatakse ja seetõttu jätsin need edasisest analüüsist kõrvale. Impersonaali abil kirjeldatakse kirjandites teiste tegevust [6. jaanuaril 2021 aastal **rünnati** Ameerika Ühendriikide Kapitooliumi (9_2_6)] või kirjeldatakse üleüldiselt ühiskonnas toimuvat [.. on kujunenud välja tühistamiskultuur, millega **üritatakse** pidurdada samuti äärmuslikkuse levikut. (9_1_3)].

Automaatanalüüsiga otsisin ka enesele osutavat sõna *siinkirjutaja*, kuid seda kirjandites kordagi ei esinenud.

Enesele osutamise vahendeid esines kirjandites 32 korral ja nende osakaal hoiakut väljendavate vahendite seas oli kõige väiksem (1,3%). Enesele osutamise vahendite seas esines nii *mina*-vorme kui ainsuse 1. isikus verbe. Vaatluse alt jäid välja *meie*-vormid ja impersonaali kasutus, sest nende vahendite abil ei viita kirjandikirjutaja enesele, vaid kollektiivile või teiste tegevusele. Enesele osutamise vahendite kasutuse abil saavad kirjandikirjutajad esile tuua enda väidete subjektiivsust, sealjuures kasutatakse sageli koos *mina*-vormiga ka verbe *arvama* ja *uskuma* (Lepajõe 2011: 116). Seda sama tulemust kinnitasid ka siinses töös uuritud kirjandid.

3.6. Modaalverbid

Automaatanalüüsi sisendiks olid ka modaalverbid *võima*, *saama*, *pidama*, *tohtima*, *näima*, *paistma*, *tunduma*. Neist kolme viimast (*näima*, *paistma*, *tunduma*) käsitlen modaalverbide hulgas, kuid täpsemalt evidentsiaalverbidena (vt ptk 3.6.1). Modaalverbe esines kokku 1047 korral, millest 136 olid konditsionaalivormid (need on hoiakut väljendavate rühmade üldarvestuses liigitatud üksnes pehmendavate keelendite hulka). Kõige rohkem esines modaalverbi *võima*, sellele järgnesid *saama* ja *pidama* (vt joonis 1).

Joonis 1. Modaalverbide esinemise hulk kirjandites.

Modaalverbide jagunemine Hylandi mudelis esitatud rühmadesse ei olnud automaatanalüüsis määratud, sest enamikku eesti keele modaalverbidest kasutatakse

mitme modaaltähenduse väljendamiseks (vt Erelt 2017b: 151) ja seega sõltub ka siinses analüüsis nende tähendus kontekstist ja verbi funktsioonist konkreetses lauses. Hyland (2005a: 130) on metadiskursuse mudelis mitmeid inglise keele modaalverbe (nt *should*, *must*) liigitanud kaasavate (ingl *engagement markers*) ja võimendavate keelendite hulka. Nende markerite sellist liigitust pole Hyland põhjalikult selgitanud ega nende verbide kasutust eraldi analüüsinud. Eestikeelsete akadeemiliste tekstide uurimisel on modaalverbid esitatud eraldi rühmana (vt Hint jt 2022b). Seetõttu jätan ka mina modaalverbid eraldi rühma, kuid kirjeldan allpool nende verbide funktsioone, kasutust kirjandites ja mõne verbi puhul ka võimalusi, kuidas neid põhjalikuma analüüsi abil oleks võimalik kategoriseerida.

Modaalverbide funktsioonide kirjeldamise aluseks on Auwera ja Plungiani (1998) modaalsusekäsitlus (vt tabel 6), mille järgi on modaalsus esmalt jaotatud võimalikkuseks ja vajalikkuseks, mis omakorda jagunevad episteemiliseks ja mitteepisteemiliseks. Episteemiline võimalikkus väljendab ebakindlust või väikest tõenäosust, mitteepisteemiline tõepärasust või suurt tõenäosust. Mitteepisteemiline modaalsus jaguneb osalejasiseseks ja osalejaväliseks. Osalejasisesel modaalsusel puhul sõltub sündmuse vajalikkus või võimalikkus sündmuses osalejast, osalejavälisel modaalsusel puhul on need osalejast sõltumatud. Osalejavälisel modaalsusel puhul eristatakse ka mittedeontilist ja deontilist modaalsust. (Auwera, Plungian 1998: 80–83)

Tabel 6. Modaalsuse liigitus Auwera ja Plungiani järgi (1998: 82), eestikeelne tabel Penjami doktoritööst (Penjam 2008: 34).

Võimalikkus			
Mitteepisteemiline võimalikkus			Episteemiline võimalikkus (ebakindlus, väike tõenäosus)
Osalejasisene võimalikkus	Osalejaväline võimalikkus		
	(Mittedeontiline võimalikkus)	Deontiline võimalikkus (luba)	
Osalejasisene vajalikkus	(Mittedeontiline vajalikkus)	Deontiline vajalikkus (käsk)	Episteemiline vajalikkus (tõepärasus, suur tõenäosus)
	Osalejaväline vajalikkus		
Mitteepisteemiline vajalikkus			
Vajalikkus			

3.6.1. Evidentsiaalverbid *näima*, *paistma*, *tunduma*

Näima, *paistma* ja *tunduma* on evidentsiaalverbid (Erelt 2017b: 98). Evidentsiaalsuse mõiste viitab allikale, millel esitatav väide põhineb. Allikaks võib olla ka midagi meeltega tajutavat, näiteks midagi, mida on nähtud või kuulnud. (Aikhenvald 2004: 1–3) Verbe *näima*, *paistma* ja *tunduma* ühendab see, et nende abil väljendatakse eesti keeles mitte täiesti kindlat meelelist infot (Sepper 2004: 66). Sellest funktsioonist lähtuvalt võiks need modaalverbid siinses raamistikus liigitada pehmendavate keelendite hulka.

Tunduma esines kirjandites 10 korral. Sealjuures olid kõik *tunduma*-verbi kasutused ainsuse kolmandas pöördes (näide 31).

- (31) Sotsiaal- ja massimeediat jälgides jääb mulje, et sõnavabadus tähendab paljudele absoluutset kõikelubavust. **Tundub**, et teatakse vaid põhiseaduse 45. paragrahvi esimest lauset, mis määratleb sõnavabadust õiguste kaudu. (55_1_1–55_1_2)

Verb *näima* esines materjalis 6 korral. *Näima* kasutust on lähemalt uurinud Maria-Maren Sepper (2004). Tema uuritud materjalis esines *näima* kõige sagedamini kujul *näib* + *olema*-verbi *vat*-infinitiiv (Sepper 2004: 68). Ka kirjanditest leiab Sepperi uurimuses kirjeldatud *näima* eri kasutusviise. Ühel korral on kasutatud *näib* + *olema*-verbi *vat*-infinitiivi (näide 32), kahel korral on *näima* esinenud *et*-kõrvallause ees (näide 33), ühel korral esineb *näib* + muu verbi (mitte *olema*) *vat*-infinitiiv (näide 34), ühel korral *ei näi* + verbi *vat*-infinitiiv (näide 35) ja ühel korral *näisid* + essiivi vorm (näide 36). Sepperi uurimusest selgub, et viimati mainitud *näisid* + essiivi kasutus on vähem levinud – tema uuritud materjalis ei leidunud sellist kombinatsiooni kordagi (Sepper 2004: 68).

- (32) Tees „mida suurem vabadus, seda suurem vastutus“ **näib olevat** muutunud sisutühjaks klišeeks. (55_1_4)
- (33) **Näib, et** tegutsemiseks pole palju ruumi jäetud. (81_2_20)
- (34) Kuigi juba üle-eelmisel sajandil jõuti järeldusele, et kellelgi pole rohkem võimu teiste üle, **näib** selle ilmse tõe tunnustamine paljudel **üle jõu käivat**. (5_2_10)

- (35) Võimestunud isikud ja meedia **ei näi** sageli **tundvat** vastutust, et kuulda võetaks ka nn ääremaastunud või institutsionaliseerunud vormidest korvale jäänud inimesi. (55_2_29)
- (36) Alari Kivisaar naljatles teemade üle, mis olid paljude jaoks tundlikud ning **näisid nõmedana**, näiteks nali Uganda naisjooksjate kohta. (93_2_15)

Verb *paistma* esines materjalis kahel korral, kuid seda on mõlemal korral kasutatud väljendis *silma paistma*, mis ei ole seotud verbi *paistma* modaaltähendusega.

3.6.2. Saama

Verb *saama* esines materjalis 323 korral, millest konditsionaalivorme oli 23. *Saama* verbi abil on võimalik väljendada mitte-episteemilist osalejasisest, osalejavälist mittedeontilist, deontilist ja episteemilist modaalsust. Peamiselt väljendab *saama* osalejavälist mittedeontilist mitteepisteemilist modaalsust (võimalikkus), osalejasisest modaalsust (võimelisus) esineb vähem. Samas on episteemilise või deontilise tõlgendusega *saama* esinemistele sageli võimalik anda ka teine tõlgendus. (Penjam 2008: 132–133) Episteemilise vormi esinemisel võib seda pidada keskmise tõenäosuse väljendajaks (Erelt 2017b: 151).

Eelnimetatud liigituse alusel oleks võimalik episteemilised *saama* kasutused liigitada näiteks pehmendavate keelendite hulka (näide 37). Samas näiteks mitte-episteemilise osalejasisese modaalsuse (näide 38) ja osalejaväliste mittedeontiliste modaalsuse (näide 39) puhul pole kerge otsustada kas ja millisesse hoiakut väljendavate keelendite rühma need kuuluma peaks. Deontilise modaalsuse (näide 40) puhul liigituks *saama* pigem võimendavate keelendite hulka.

- (37) Seega, sõnavabadusega **saab minna** liiale, kasutades seda pahatahtlikult. (1_3_38)
- (38) Oma sõnu **saan** ma **kasutada** nii heaks kui halvaks, kuid nende vaheline piir on tihti väga ebaselge. (23_3_27)
- (39) Suhtluskanalite kaudu **saame avaldada** oma mõtteid ja seisukohti ning olla kursis mujal toimuvaga. (40_1_2)

- (40) Totalitaarsetes riikides, kus on tugev tsensuur, **ei saa** inimesed **avaldada** isiklikku arvamust, kui see ei lähe kokku riigipeade vaateväljaga. (80_2_14)

3.6.3. Tohtima

Tohtima esines materjalis kokku 43 korral, millest 13 olid konditsionaalivormid. *Tohtima* abil väljendatakse peamiselt deontilist võimalikkusmodaalsust ehk luba midagi teha, eitav vorm tähistab seega loa eitust ehk keeldu. *Tohtima*-verbi iseloomustab selle eituslembus. Penjami (2008) korpusuurimusest selgus, et *tohtima* esines ligi 89% juhtudest eitavas vormis. (Penjam 2008: 136) *Tohtima* eituslembust saab kinnitada ka kirjandite põhjal. *Tohtima* esines indikatiivivormis kokku 30 korral, millest eitavaid vorme oli 29 (näide 41) ja jaatavaid ainult üks (näide 42).

- (41) Me **ei tohi** tolereerida selja taga näpuga näitamist, mis ju internetis anonüümselt sõna võtmine on. (5_2_15)
- (42) Vastutustundlik on rääkida maailmas toimuvast, siiski teatud juhtudel **tohib** seda võimalust piirata. (3_1_2)

Kõik 13 materjalis esinevat *tohtima* konditsionaalivormi on samuti eitavad (näide 43).

- (43) Samas **ei tohiks** alahinnata rahva võimekust reeglite moodustamise ja ellu viimise osas. (81_3_29)

3.6.4. Pidama

Pidama esines materjalis kokku 295 korral, millest 66 olid konditsionaalivormid. Kõige levinum *pidama* modaalne funktsioon on väljendada mitte-episteemilist osalejavälist modaalsust, mis võib olla nii mittedeontiline ehk tingitud asjaolude paratamatusest või ka deontiline (Erelt 2017b: 152; Penjam 2008: 178). Mitte-episteemilist osalejavälist modaalsust esineb ka kirjandites, kuigi mittedeontilise ja deontilise modaalsuse kasutust ei saa alati selgelt eristada (näited 44, 45).

- (44) Kuigi ühtpidi öeldakse, et sõna on vaba, **peame** seejuures alati tajuma vabadusega koos käivat vastutust. (5_3_25)
- (45) Nii on inimestel, kes elavad range režiimiga riikides, keeruline oma mõtteid avaldada, sest nende öeldu **peab** vastama ühiskondlikele ootustele. (32_2_10)

3.6.5. Võima

Võima esines kirjandites 392 korral, millest 34 juhul oli tegu konditsionaalivormidega. *Võima*-verbi abil väljendatakse situatsiooni võimalikkust, mis võib olla nii mitteepeemiline osalejasine, mitteepeemiline osalejaväline, deontiline kui ka episteemiline võimalikkus. Kõige sagedasem on verbi episteemiline kasutus, kuid tihti pole võimalik modaaltähendusi üksteisest selgelt eristada. (Penjam 2008: 127–128)

Verbi *võima* kasutusjuhtudest kirjandites eristub paar selgemat gruppi, mida teatud omaduste poolest saaks ka siinses töös kasutatavasse mudelisse paigutada. Ühe grupina jääb silma *võima* + suhtlusverbi (nt *ütleva*, *väitma*, *järeldama*) kasutus (näited 46–48).

- (46) Kokkuvõtteks **võib öelda**, et elame ühiskonnas, kus vaba sõna ja sõnajulge mõjutab ka teisi peale iseenda. (4_3_25)
- (47) **Võib järeldada**, et sõnavabaduse varjus on alati vastutus, mis võib liiga julgete sõnade kasutamisel halbu tagajärgi tuua. (26_2_10)
- (48) Seega **võib väita**, et poliitik võttis enda peale vastutuse ka feministlikus vaatevinklis. (88_2_22)

Ühe võimalusena metadiskursuse vahendite ja propositsioonide eristamiseks on pakutud lähenemist metadiskursuse vahenditele kõneaktiteooria kaudu (Beauvais 1989). Kõneaktiteooria järgi ei edasta inimene rääkides üksnes informatsiooni, vaid sooritab lausungeid öeldes tegusid (Austin 2018: 15–16). Üks võimalus on ka siin kasutatud modaolverbi + suhtlusverbi (*võib järeldada*, *võib öelda*) vaadelda kui kõneakti. Selline lähenemine kinnitaks seda, et selle konstruktsiooni puhul on tegu metadiskursuse vahendiga, kuid selle täpsemaks liigitamiseks tuleks vaadelda juba järgmiseid tunnuseid.

Kui modaalverbi + suhtlusverbiga lauses on subjekti väljendatud implitsiitselt, siis võib suhtlusolukorras (vt ka ptk 1.3) selguda, et implitsiitselt väljendatud subjektiks on kõneleja (Erelt jt 2017: 255). Ka eelnevates näidetes võiks *võima* kasutamist koos suhtlusverbiga implitsiitselt autorile viitavaks väljendusvahendiks pidada. Sel juhul saaks need juhtumid liigitada Hylandi mudeli põhjal enesele osutamise vahendite hulka, sest autor on teinud valiku enda kohalolu tekstis implitsiitselt väljendada.

Selgelt eristuvad teiste seast ka *võib olla* kasutused, mis näiteks järgmistes lausetes (näited 49, 50) väljendav ebakindlust ja võiksid seega liigituda pehmendavate keelendite hulka.⁴

- (49) Vastasseisuks **võib olla** lihtsalt lühike vaidlus, kuid vahest võib asi veel karmimalt lõppeda. (92_1_3)
- (50) Internetis vaba väljendamine aga **võib olla** ka piiratud. (15_2_17)

3.6.6. Kokkuvõtte modaalverbide kasutusest

Kirjandites esines modaalverbe kokku 1047 korral, millest 136 olid modaalverbide konditsionaalivormid. Modaalverbid moodustasid 39,7% kõigist kirjandites esinenud hoiaku väljendamise vahenditest. Kõige rohkem esines modaalverbi *võima*, sellele järgnesid sageduselt *saama* ja *pidama*. Kuna modaalverbidel on mitmeid funktsioone, mida pole alati võimalik üheselt mõistetavalt eristada, siis analüüsisin siin töös modaalverbe eraldiseisva rühmana ning ei eristanud sealjuures nende modaaluse liike. Sarnast lähenemist on kasutatud ka eestikeelsete akadeemiliste tekstide uurimisel (Hint jt 2022b).

⁴ Siia hulka ei ole arvestatud modaalpartikli *võib-olla* kasutusi. *Võib-olla* esines materjalis neljal korral ja liigitub samuti pehmendavate keelendite hulka.

3.7. Hoiakud kirjandites ja akadeemilistes tekstides

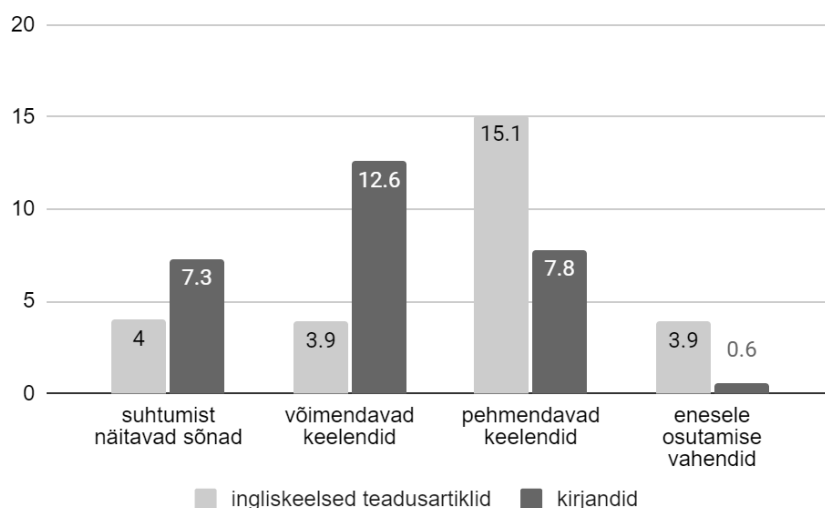
Kirjandeid ja akadeemilisi tekste on peetud sarnasteks tekstiliikideks (vt Hint jt 2022a; Kerge 2004; Lepajõe 2011), kuid seda, kas need tekstiliigid ka hoiakute väljendamise poolest sarnased on, pole varem uuritud. Siinses peatükis võrdlen hoiakute väljendamise vahendite rühmade esinemist kirjandites ja teadusartiklites, et kirjeldada nende tekstiliikide üldiseid sarnasusi ja erinevusi. Esimesena võrdlen kirjandeid ingliskeelsete teadusartiklite uurimusega (Hyland 1998) ja seejärel eestikeelsete akadeemiliste tekstide uurimusega (Hint jt 2022b).

Võrdlus ingliskeelsete artiklitega on ajendatud sellest, et ingliskeelsete tekstide uurimus põhineb eri valdkondade teadusartiklitel, samas kui eestikeelses uurimuses on praeguseks uuritud üksnes keeleteaduslikke artikleid. See tähendab, et ingliskeelsete tekstide uurimuse materjal on tõenäoliselt keeleliselt mitmekülgsem, samas ühisosa eestikeelsete tekstide uurimusega on siinsel uurimusel suurem. Näiteks on eestikeelsete akadeemiliste tekstide uurimuses ja siinses töös otsitud automaatanalüüsi abil samu vahendeid ning mõlemas uurimuses on lisaks Hylandi mudelis olevate rühmadele analüüsitud eraldi ka modaalverbide kasutust.

3.7.1. Võrdlus ingliskeelsete akadeemiliste tekstide uurimusega

Ingliskeelsete akadeemiliste tekstide võrdluse aluseks on Ken Hylandi uurimus (1998). Hylandi materjal koosnes umbes 160 000 sõnest (28 artiklist) ja tulemuste võrdlemiseks

esitan mõlema materjali kohta andmed normaliseeritud kujul 1000 sõne kohta (vt joonis 2).

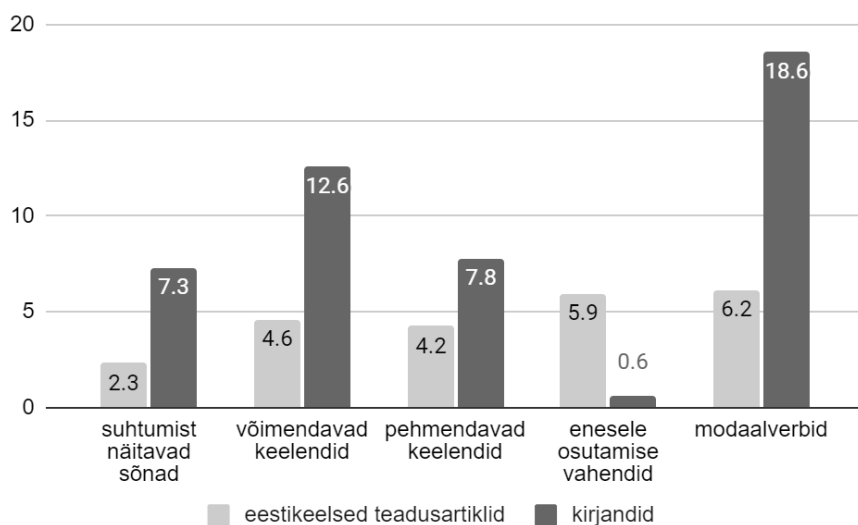
Joonis 2. Inglisekeelsete teadusartiklite ja kirjandite hoiakut väljendavate vahendite rühmade võrdlus (vahendite arv normaliseeritud 1000 sõne kohta). Teadusartikleid kirjeldavad arvandmed on pärit Hylandi uurimusest (1998: 446).

Üldistavalt võib öelda, et kirjandite autorid on julgemad enda suhtumise väljendamisel ja väidete võimendamisel, samas kui teadusartiklite autorid pigem pehmendavad oma väiteid ning viitavad ka enesele sagedamalt. Ka teiste ingliskeelsete akadeemiliste tekstide uurimuste tulemused (nt Hyland 2005b; Hyland, Jiang 2016) on näidanud, et hoiaku väljendamiseks kasutatakse akadeemilistes tekstides kõige rohkem just pehmendavaid keelendeid, mille abil autorid fakte enda arvamustest eristavad ja väiteid teatava ettevaatlikkusega esitavad (Hyland 2005b: 186).

Siin võrdluseks toodud ingliskeelsetes artiklites on pehmendavaid keelendeid kasutatud 1000 sõne kohta 15,1 korral, samas kirjandites esineb neid sama hulga kohta 7,8. Kirjandites on märgatavalt rohkem kasutatud võimendavaid keelendeid – neid esineb üle kolme korra rohkem kui ingliskeelsetes artiklites. Ka varem on leitud (vt Lepajõe 2011), et kirjandites esitab kirjutaja iseend kui autoriteeti ja oma subjektiivseid arvamusi sageli kui üldkehtivaid tõdesid. Selliseid tõdesid väljendatakse enamasti väga enesekindlalt neid pehmendamata. (Lepajõe 2011: 89)

3.7.2. Võrdlus eestikeelsete akadeemiliste tekstide uurimusega

Kirjandite analüüsimisel saadud tulemusi saab võrrelda ka eestikeelsete akadeemiliste tekstide uurimistulemustega (Hint jt 2022b). Selles materjalis oli kokku 89 660 sõnet (30 teadusartiklit) ja tulemuste võrdlemiseks kirjanditega olen taas tulemused normaliseerinud 1000 sõne kohta (vt joonis 3)

Joonis 3. Eestikeelsete teadusartiklite ja kirjandite hoiakut väljendavate vahendite rühmade võrdlus (vahendite arv normaliseeritud 1000 sõne kohta). Teadusartikleid kirjeldavad arvandmed pärit eestikeelsete akadeemiliste tekstide uurimusest (Hint jt 2022b).

Nagu näha jooniselt 3, on kirjandikirjutajad võrreldes eestikeelsete akadeemiliste tekstide autoritega hoiakute väljendamisel pea igas hoiakut väljendavate keelendite rühmas julgemad – ainult enesele osutamise vahendeid oli teadusartiklites rohkem kasutatud kui kirjandites. Kõige suurem erinevus ilmneb modaalverbide kasutuses, mida on kirjandites kolm korda rohkem kui akadeemilistes tekstides.

Kui eestikeelsetes akadeemilistes tekstides esines hoiaku väljendamise vahendeid 23,3 korda 1000 sõne kohta, siis kirjandites on see arv märgatavalt suurem – 46,9 markerit 1000 sõne kohta. Need tulemused näitavad, et kirjandites väljendatakse hoiakut tunduvalt julgemalt ja vähemalt hoiakute väljendamise poolest on teadusartikkel ja kirjand küllaltki

erinevad tekstiliigid. Seda väidet kinnitavad võrdlused nii inglise kui eesti keele põhjal valminud uurimustega (Hyland 1998; Hint jt 2022b).

4. Kokkuvõtte õpilaste tagasisidest

Siin peatükis teen üldistava kokkuvõtte tagasisidest, mida õpilased üksteisele peale kaheksanda etapi läbimist andsid. Selles tagasisideülesandes oli võimalik tähelepanu juhtida kaasõppija kirjandis leiduvale liigsele emotsionaalsusele ja hinnangulisusele, samas teha tähelepanekuid ka kirjandisse üldiselt sobimatu stiili kohta (vt ptk 2.2.2; lisa 3). Ülesandes antud kommentaare oli kokku 393. Kirjeldan üldistavalt kommentaare, kus on juhitud tähelepanu ebasobivale stiilile ja toodud sellega seoses esile ka vahendeid, mis on seotud hoiakute väljendamisega.

Mitmel juhul soovitati välja jätta sõnu või lauseosi, mis stiililt kirjandisse ei sobi ning mida asendada võiks. Järgnevate näidete puhul on lähtuvalt tagasisideülesandest ja õppematerjalist selgitatud ka seda, millisesse stiili selline väljendusviis sobiks (vt lisa 3; Kiik jt 2022). Näiteks viidatakse kommentaarides arvamuse artikli stiilile (näide 51), argikeelsusele (näited 52, 53) ja liigsele kujundlikkusele (näide 54).

(51) See lause kuulub minu aravates arvamuse artiklisse (arvamuse lugu). Kui jätta välja "seetõttu võibki väita", siis muutuks lause kohe paremaks:) (21511020⁵)

(52) Sõna "muidugi" on ilmselt argikeelsus ja seega võiks selle tegelikult vist ära jätta. (21552457)

(53) "Mingit" peaks olema argikeelne väljend ning selle võiks asendada sõnaga "mingisugust". (21552458)

(54) "huulilt lahkunud" on liiga kujundlik väljend. Võiks asendada sõnaga "öeldud" või muu sarnase sõnaga. (21553939)

Samuti on viidatud lausete või lauseosade neutraalsest stiilist kõrvale kaldumisele ning liigsele emotsionaalsusele (näited 55–57).

(55) "Vahel on hea..." läheb neutraalsusest välja. (21575484)

(56) see võib olla emotsionaalne seisukoht, pigem hoidu sellistest kahevahel olevatest väljenditest (21517770) [lause, mille viimase kolme sõna kohta on

⁵ Tagasisidekommentaare koodid on automaatselt genereerinud Eli Review keskkond.

kommentaar lisatud: "Helme tegu pälvis üldist pahameelt sotsiaalmeedias kui ka Soomes, vähendades poliitiku niigi küsitavat mainet." (44_2_19)]

- (57) mida mõtled mitesobiva all? sõnasta kuidagi muudmoodi või seleta lahti, praegu kõlab liiga hinnangut andvalt ja emotsionaalselt (21655871) [tagasisidestatud lause: „Meedia on koht, kus inimesed saavad kiirest oma arvamust avaldada, ning tuntud inimesed avaldavad vahepeal halvustavaid ja mitesobivaid mõtteid.“ (97_1_5)]

Tähelepanu on juhitud *meie*-vormi kasutusele (näide 58), *meie*-vormi lugejaga suhtlevale funktsioonile (näide 59) ja isikute vaheldumisele tekstis (näited 59, 60).

- (58) Ma ei tea, kas meie-vorm kirjandisse sobib. Võib-olla, sobib, võib-olla ei sobi. (21550498)
- (59) Sissejuhatus ja kaks esimest teemalõiku on kirjutatud ühes stiilis- emtosionaalne ja lugejaga suhtlev (me peame jne) (21517023)
- (60) Viimane teemalõik on teises stiilis- kohati emotsionaalne, kuid kaudses kõnes. (21517024)

Tähelepanu on juhitud ka konkreetsete üksiksõnade nagu *kahjuks* kasutusele. Samuti ei soovitata ühes kommentaaris kasutada *-gi/-ki*-liidet ja soovitatud on lausetest *ka* eemaldamist.

Sellised nõuanded võivad olla mõjutatud õppekirjanduses levivatest soovitustest. Õpilaskirjandite tüüpiliste stiilivigadena on teiste seas nimetatud sõnadega *ka*, *just*, *näiteks*, *esiteks*, *teiste sõnadega* ning *-ki*-liitega liialdamist (H. Hennoste 2020: 25).

5. Võimalused edasiseks uurimiseks

Siinses töös analüüsisin hoiakute väljendamist osaliselt automaatanalüüsi abil. Eestis on ka varem tegeletud hoiakute automaatse mõõtmise ja meelestatuse analüüsiga (vt Jaanimäe 2018; Õim, Koit 2017; Õim, Koit 2020). Meelestatuse automaatanalüüsi abil saab uurida nii terviktekste kui lauseid. Teksti puhul määratakse, kas tekst tervikuna väljendab positiivset või negatiivset hoiakut. Lause puhul määratakse esmalt, kas tegu on subjektiivse või objektiivse lausega. Subjektiivsetes lausetes määratakse, kas väljendatud hoiak on positiivne, negatiivne või neutraalne (Õim, Koit 2020: 353). Meelestatuse analüüsil lähtutakse peamiselt neist keelenditest, mida siinses töös olen liigitanud suhtumist näitavate sõnade hulka. Edasisel uurimisel oleks võimalik siin töös vaadeldud suhtumist näitavaid sõnu täpsemini liigitada ja proovida meelestatuse analüüsi ka kirjandite peal rakendada. Näiteks võiks selle abil uurida, kui palju leidub kirjandis, mis peaks olema neutraalne tekst, objektiivseid lauseid või milline on objektiivsete ja subjektiivsete lausete vahekord.

Samuti võiks põhjalikumat tähelepanu pöörata *ka* kasutusele, mis on kirjandites levinud ja mis tekstis eri funktsioone täita võib. Selle partikli kasutuse täpsem analüüs kirjandites oleks oluline ka sellepärast, et õppematerjalides juhitakse selle liigsele kasutusele tähelepanu (vt H. Hennoste 2022), aga sealjuures ei täpsustata, millisel juhul *ka* kasutamine siiski põhjendatud on. Nagu selgus ka õpilaste tagasisidekommentaaridest (vt ptk 4), võetakse neid soovitusi üksiksõnade vältimiseks aga väga tõsiselt ja juhitakse neile teiste töödes tähelepanu.

Edaspidi oleks võimalik analüüsida ka hoiakut väljendavate vahendite kasutust kirjandi lõikude kaupa, et saada teada seda, milline erinevus on hoiakute väljendamisel sissejuhatustes ja kokkuvõtetes ning kas hoiakute väljendamine sõltub näiteks sellest, mitmenda sisulõiguga tegu on. Neid tulemusi oleks võimalik tulevikus tõenäoliselt võrrelda ka eestikeelsete akadeemiliste tekstide analüüsiga (vt Hint jt 2022b), sest ka selles uurimuses on materjali märgendades markeri asukohale tekstis tähelepanu pööratud. Samuti saaks siin töös alustatud võrdlust akadeemiliste tekstidega jätkata,

võrreldes konkreetseid vahendeid, mida neis tekstides hoiakute väljendamisel kasutatakse.

Kokkuvõte

Bakalaureusetöös uurisin eesti keele riigieksami ettevalmistuskursuse kirjandeid, et teada saada, kuidas õpilased kirjandis enda hoiakuid väljendavad. Uurimisteema ja eesmärk olid ajendatud sellest, et eesti keele riigieksami kirjutamisosaga hinnatakse õpilase oskust allikatest saadud infot ja mõtteid enda hinnangute ja seisukohtadega siduda, kuid samas loetakse kirjutamisosas stiilivigadeks arutlusse sobimatu emotsionaalsus ja hinnangulisus (Eristuskiri). See tähendab, et õpilasel on vabadus kirjandis enda hoiakuid väljendada, kuid pole selge, kui palju seda täpselt teha tohib ja milliseid vahendeid kirjandis hoiakute väljendamiseks sobilik kasutada on.

Uurimismaterjal koosnes 109 tekstist, mis kirjutati 2022. aasta kevadel toimunud eesti keele riigieksami ettevalmistuskursusel. Hoiakute uurimise aluseks oli Ken Hylandi metadiskursuse mudel (vt Hyland 2005a), mille järgi hoiakuid väljendatakse tekstis pehmendavate ja võimendavate keelendite, suhtumist näitavate sõnade ja enesele osutamise kaudu. Eestikeelsete akadeemiliste tekstide uurimisprojekti eeskujul (Hint jt 2022b) vaatasin lisaks neile rühmadele eraldi rühmana ka modaalverbide kasutust.

Kokku esines kirjandites 2378 hoiaku väljendamise vahendit, mis on keskmiselt 21,8 vahendit kirjandi kohta. Suurima osa neist vahenditest moodustasid modaalverbid (39,7%), millele sageduselt järgnes võimendavate keelendite kasutus (26,8%). Suuruselt järgmised rühmad olid pehmendavad keelendid (16,6%) ja suhtumist näitavad sõnad (15,6%). Kõige vähem kasutati kirjandites enesele osutamise vahendeid (1,3%). Kõige rohkem oli ühes kirjandis kasutatud 49 hoiaku väljendamise vahendit, kõige vähem esines neid kirjandi kohta kaheksa.

Kõige sagedasemad pehmendavad keelendid kirjandites olid verbide konditsionaalivormid. Neile järgnesid sõnad *tegelikult*, *tõenäoliselt*, *üldiselt* ja *ilmselt*. Võimendavatest keelenditest kasutati kirjandites enim *tuleb* + *Vda* konstruktsiooni ja rõhumäärsõnu *aga* ning *just*. Suhtumist näitavatest sõnadest esines kõige rohkem sõna *oluline*, sageduselt järgnesid sõnad *raske* ja *kahjuks*. Enesele osutamise vahendite seas kasutati kõige rohkem *mina* eri vorme ja verbide *uskuma*, *olema*, *ütleva*, *tahtma*, *arvama*

ainsuse esimese isiku oleviku vorme. Modaalverbidest olid sagedasimad *võima*, *saama* ja *pidama*.

Õpilaste tagasisidest kaasõppijate stiilile selgus, et sobimatut stiili seostatakse sageli üksiksõnade kasutusega (nt *ka*, *muidugi*). Samuti on soovitatud kaasõppijal vältida kirjandis näiteks *meie*-vormi ja kliitiku *-gi/-ki* kasutust. Selliseid soovitusi võivad olla seotud õppematerjalidega, kus juhitakse õpilaste tähelepanu konkreetsetele sõnadele, mida kirjandis vältida tasuks.

Kirjandite võrdlusel nii eesti- kui ingliskeelsete teadusartiklitega selgus, et kirjandikirjutajad on enda hoiakute väljendamisel julgemad. Kui eestikeelsetes teadusartiklites esines 1000 sõne kohta 23,3 hoiaku väljendamise vahendit, siis kirjandites oli see näitaja 46,9. Kuigi kirjandeid ja teadusartikleid on peetud sarnasteks tekstiliikideks (vt Hint jt 2022a; Kerge 2004; Lepajõe 2011), siis hoiakut väljendavate vahendite kasutuse poolest on need siinse uurimuse tulemuse põhjal siiski üsna erinevad.

Kirjandus

Aikhenvald, Alexandra Y. 2004. Evidentiality. Oxford: Oxford University Press.

Austin, John Langshaw 2018. Kuidas teha sõnadega asju. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
[Austin, J. L. 1962. How to Do Things with Words. Oxford University Press.]

Beauvais, Paul J. 1989. A Speech-Act Theory of Metadiscourse. – Written Communication 6 (1), 11–30. <https://doi.org/10.1177%2F0741088389006001002>

Biber, Douglas, Finegan, Edward 1989. Styles of stance in English: Lexical and grammatical marking of evidentiality and affect. – Text-interdisciplinary journal for the study of discourse 1, 93–124. <https://doi.org/10.1515/text.1.1989.9.1.93>

Auwers, Johan van der, Vladimir A. Plungian 1998. Modality's semantic map. – Linguistic Typology 2, 125–139. <https://doi.org/10.1515/lity.1998.2.1.79>

Dijk, Teun A. van 1998. Ideology: A Multidisciplinary Approach. Calif.: Sage Publications, Inc.

Ehala, Martin 2000. Kirjutamise kunst. Tekstiõpetuse õpik. Tallinn: Künnamees.

EKI ühendsõnastik = tegelikult. EKI ühendsõnastik 2022. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2022. <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/tegelikult/1>. Vaadatud 13.05.2022.

Eristuskiri = Eesti keele riigieksami eristuskiri.
[https://innovesa.sharepoint.com/sites/SA_Innove_testide_keskus/Shared%20Documents/Riigieksam/Eesti%20keel/Eristuskiri%20\(RE%20eesti%20keel\).pdf](https://innovesa.sharepoint.com/sites/SA_Innove_testide_keskus/Shared%20Documents/Riigieksam/Eesti%20keel/Eristuskiri%20(RE%20eesti%20keel).pdf). Vaadatud 19.02.2022.

Erelt, Mati 2017a. Sissejuhatus süntaksisse. – Eesti keele süntaks. (Eesti keele varamu 3.) Toim Mati Erelt, Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 53–92.

Erelt, Mati 2017b. Öeldis. – Eesti keele süntaks. (Eesti keele varamu 3.) Toim Mati Erelt, Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 93–238

Erelt, Mati 2017c. Võrdlustarind omadus- ja määrsõnafrasina. – Eesti keele süntaks. (Eesti keele varamu 3.) Toim Mati Erelt, Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 430–446.

Erelt jt = Erelt, Mati, Helle Metslang, Helen Plado 2017. Alus. – Eesti keele süntaks. (Eesti keele varamu 3.) Toim Mati Erelt, Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 240–258.

Habicht, Külli, Annika Valdmets 2013. Episteemilistest modaalpartiklitest eesti kirjakeeles. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics 4, 205–222. <https://doi.org/10.12697/jeful.2013.4.1.12>

Habicht jt = Habicht, Külli, Ilona Tragel, Maigi Vija 2020. Kirjandi stiilist. Tartu ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi ajaveeb. <https://www.blog.keel.ut.ee/opetajale-ja-opilasele/kirjandi-stiilist/>. Vaadatud 6.05.2022.

Halliday, M. A. K., C. Matthiessen 2014. Halliday's Introduction to Functional Grammar (4th ed.). Oxon: Routledge.

Hennoste, Helve 2020. Tekstist tekstini. Lugemine ja kirjutamine. Tallinn: Argo.

Hennoste, Märt 1995. Tekstiõpetuse õpik keskkoolile. Tallinn: Avita.

Hennoste, Märt 1998. Arukas arutleja. Tallinn: Virgela.

Hennoste, Tiit 2012. Küsimuse vorm, episteemiline staatus ja episteemiline hoiak. – Keel ja Kirjandus 8–9, 674–695. <https://doi.org/10.54013/kk658a9>

Hennoste, Tiit 2017. Üldlaiend, kiil, irdelemendid. – Eesti keele süntaks. (Eesti keele varamu 3.) Toim Mati Erelt, Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 481–502.

Hennoste jt = Hennoste, Tiit, Helle Metslang, Külli Habicht & Külli Prillop 2021. Kuue (inter)subjektiivsuspartikli kasutus eesti keele registrites. – Emakeele Seltsi aastaraamat 66 (1), 91–123. <http://dx.doi.org/10.3176/esa66.04>

Hint jt 2022a = Hint, Helen, Djuddah A. J. Leijen, Anni Jürine 2022. Eestikeelse akadeemilise teksti tunnustest. – Keel ja Kirjandus 4, 327–353.

<https://doi.org/10.54013/kk772a3>

Hint jt 2022b = Hint, Helen, Helena Lemendik, Ilona Tragel, Nele Karolin Teiva, Djuddah A.J. Leijen 2022b. Metadiscourse can be found everywhere, also in Estonian academic text. Ettekanne Eesti-uuringute Tippkeskuse aastakonverentsil Subjektiivsus ja intersubjektiivsus keeles ja kultuuris. Tartu, 13.05.

Hyland, Ken 1998. Persuasion and context: the pragmatics of academic metadiscourse. – Journal of Pragmatics 30, 437–455. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(98\)00009-5](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(98)00009-5)

Hyland, Ken 2005a. Metadiscourse: Exploring interaction in writing. London & New York: Continuum.

Hyland, Ken 2005b. Stance and Engagement: a Model of Interaction in Academic Discourse. – Discourse Studies 7 (2), 173–192. <https://doi.org/10.1177%2F1461445605050365>

Hyland, Ken, Feng Jiang 2016. Change of attitude? A diachronic study of stance. – Written Communication 3, 251–274. <https://doi.org/10.1177/0741088316650399>

Jaanimäe, Gerth 2018. Eesti Wordnet ja meelestatuse analüüs. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Johns, Ann M. 2008. Genre awareness for the novice academic student: An ongoing quest. – Language Teaching, 41 (2), 237–252. <http://dx.doi.org/10.1017/S0261444807004892>

Kaldjärv, Merle 2014. Riigieksamikirjandite argumentatsiooni uuring. (Tallinna Ülikooli sotsiaalteaduste dissertatsioonid 81.) Tallinn: Tallinna Ülikool.

Kehayov, Petar 2009. Interactions between grammatical evidentials and lexical markers of epistemicity and evidentiality: a case-study of Bulgarian and Estonian. – Wiener Slawistischer Almanach 72, 165–201.

Kerge, Krista 2004. Värav täisnimese keelemaailma. – Oma Keel 1, 63–70.

Kern, Katrin, Ilona Võik 2014. Korras keel, sobiv stiil, selge sõnum. Gümnaasiumi stilistikaõpik. Tallinn: Maurus.

Kiik jt = Kiik, Laura, Kati Käpp, Triinu Laar, Marri-Mariska Tammepõld, Eleriin Miilman, Alice Nurmela, Reena Roos 2022. Tartu ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi ajaveeb. Kirjandi kui suhtlusolukorra stiil. <https://www.blog.keel.ut.ee/eesti-keele-eksam/stiil/>. Vaadatud 6.05.2022.

Kook, Kertu 2020. Mina-isik eesti kirjanduse eriala bakalaureusetöös. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Küngas, Annika 2014. Pragmaatiliste markerite kujunemine ja funktsioonid eesti keeles lt-sõnade näitel. (= Dissertationes philologiae estonicae universitatis Tartuensis 36.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Laur jt = Laur, Sven, Siim Orasmaa, Dage Särg, Paul Tammo 2020. EstNLTK 1.6: Remastered Estonian NLP Pipeline. – Proceedings of The 12th Language Resources and Evaluation Conference. Marseille: European Language Resources Association, 7154–7162.

Lemendik, Helena 2021. Autori isiku väljendamise keelelised vahendid eestikeelsetes magistritöös. Magistritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool.

Lemendik, Helena ilmumas. *Siinne töö uurib* ehk kuivõrd ja kuidas näitab end eesti teadusteksti autor. – Emakeele Seltsi aastaraamat 67, 48–71.

Lepajõe, Kersti 2011. Kirjand kui tekstiliik. Riigieksamikirjandite tekstuaalsed, retoorilised ja diskursiivsed omadused. (Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 31.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Martin, J. R. 2000. Beyond exchange: appraisal systems in English. – Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse. Eds. S. Hunston & G. Thompson. Oxford, UK: Oxford University Press, 142–175.

Martin, J. R., White, P. R. R. 2005. The language of evaluation: Appraisal in English. Basingstoke [England]: Palgrave Macmillan.

Metslang, Helle 2002. -ki/-gi, ka ja nende soome kaimud. – Lähivertailuja 12: soome-eesti kontrastiivseminar: 30.5.–1.6.2001, Kääriku. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 19. Toim. Reet Kasik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 57–81.

Muru, Karl 1968. Arutleva kirjandi õpetuse lähtekohti. – Kirjandusõpetuse küsimusi III. Koostanud Kalju Leht. Tallinn: Valgus.

Org, Andrus 2019. Essee kirjutamisest kirjanduse eriala kursusel: üliõpilaste arusaamad ja õppejõu tagasiside. – Eesti Haridusteaduste Ajakiri 7 (2), 100–127.
<https://doi.org/10.12697/eha.2019.7.2.05>

Pajusalu, Renate, Karl Pajusalu 2005. Ways of revealing and concealing person: the conditional in Estonian conversation. – Regards multidisciplinaires sur la deixis. Ed. Daniele Monticelli, Renate Pajusalu, Anu Treikelder. Tartu: Tartu University Press, 67–79.

Palmer, Frank Robert 2001. Mood and modality. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.

Penjam, Pille 2006. *tulema*-verbi grammatilised funktsioonid eesti kirjakeeles. – Keel ja Kirjandus 1, 33–41.

Penjam, Pille 2008. Eesti kirjakeele da- ja ma-infinitiiviga konstruktsioonid. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 23.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Prillop, Külli, Külli Habicht 2022. Vist või kindlasti? Tõenäosuspartikli vist pikk teekond eesti kirjakeeles. – Keel ja Kirjandus 65 (1–2), 35–53.
<https://doi.org/10.54013/kk770a3>

Reinsalu, Riina 2017. Osutamine iseendale teadustekstis. Kas kunst vältida mina-vormi? – Keel ja Kirjandus 11, 829–845. <http://dx.doi.org/10.54013/kk720a2>

Rääbis, Andriela, Andra Rumm 2022. Tahan lihtsalt koju saada. Vähendav ja tugevdav partikkel lihtsalt hädaabikõnedes. – Keel ja Kirjandus 65 (1–2), 54–73.
<https://doi.org/10.54013/kk770a4>

Sarapuu, Kathy 2003. Konditsionaali modaalsed funktsioonid juhtkirjades. Tekstid ja taustad II. Tekstianalüüsi vaatepunkte. – Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 26. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Seppa, Anu 2016. Kirjutaja tekstiosalisena riigieksamikirjandites. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Sepper, Maria-Maren 2004. Verbi näima sisaldavad predikaadid. – Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli preprintid 1, 66–74.

Tragel, Ilona 2022. 24 sammuga enesekindlaks eksaminandiks. Tartu ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi ajaveeb. <https://www.blog.keel.ut.ee/eesti-keele-eksam/2022/>.
Vaadatud 25.05.2022.

Traugott, Elizabeth Closs, Richard B. Dasher 2002. Regularity in semantic change. Cambridge: Cambridge University Press.

Valdmets, Annika 2011. Kahe eesti modaalpartikli arengust viimase sadakonna aasta jooksul. – Keel ja Kirjandus 10, 764–776.

Villand, Leo 1975. Kirjandiõpetuse teooria ja praktika. Tallinn: Valgus.

Õim, Haldur, Mare Koit 2017. Suundumusi inimsuhtluse keelelises analüüsis ja modelleerimises (I). – Keel ja Kirjandus 1, 71–80.

Õim, Haldur, Mare Koit 2020. Automatiseeritult hoiakute mõõtmine ja meelestatuse analüüs. – Kuidas mõista andmestunud maailma? Metodoloogiline teejuht. Koost ja toim Anu Masso, Katrin Tiidenberg, Andra Siibak. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 340–367.

Expressing stance in expository essays written for Estonian language state exam's preparation course. Summary

The aim of this bachelor's thesis was to understand how students express their stance in an expository essay (*kirjand*), which is a writing task used in the state exam of Estonian language. The exam consists of a reading task and a writing task. In the writing task students must write an expository essay (400 words) where they combine information and ideas from different sources (literature, media, history etc.) with their own opinions and stance. At the same time excessive emotionality is seen as a stylistic error. It means that students have freedom to express their stance but at the same time it is not clear how much of it is actually accepted.

In this thesis I examined 109 expository essays written for the Estonian language state exam's preparation course. The analysis was based on Ken Hyland's metadiscourse model (Hyland 2005a). According to Hyland's model, stance can be expressed in a text through hedges, boosters, attitude markers and self mention. In Estonian academic text's research (Hint jt 2022b) modal verbs are counted as a separate stance marking category and based on that I analysed them as a separate category as well.

In total there were 2378 stance markers in the essays, which is on average 21,8 markers per essay. Most common stance markers were modal verbs (39,7% of all markers) and boosters (26,8%). The following categories were hedges (16,6%) and attitude markers (15,6%). Self mention was used the least (1,3%).

From feedback comments that students gave to each other it seems that students relate excessive emotionality usually with the use of single words like *muidugi* 'of course', *ka* 'also', *mittesobiv* 'inappropriate'. That is probably related to recommendations given in textbooks which are used in schools for exam preparation.

The research showed that students use more stance markers than authors of research articles. In research articles written in Estonian there were 23,3 stance markers per 1000 words while in essays the number was 46,9. Although different authors have said that

essays and academic texts are quite similar (vt Hint jt 2022a; Kerge 2004; Lepajõe 2011), my research shows that at least expressing stance does distinguish these texts from each other.

Lisa 1. Kursuse harjutustöö kirjutamisülesanne.

Kirjuta umbes 400-sõnaline arutlev kirjand, milles analüüsid vastutuse ja sõnavabaduse seoseid tänapäeva ühiskonnas. Too näiteid ühiskonnast ja/või meediast ja/või filmikunstist ja/või ilukirjandusest. Pealkirjasta kirjand. (60 punkti)

Arutledes võid toetuda alustekstidele (tsitaadid, lugemisosa tekstid), kuid üksnes nende tsiteerimine ja refereerimine ei ole piisav.

TSITAADID

Katrin Nyman Metcalf kirjutab Eesti inimõiguste olukorda tutvustavas ülevaates: „Sõnavabadus on sätestatud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni (EIÕK) 10. artiklis ning Eesti Vabariigi põhiseaduse (PS) paragrahvides 44–46. Sõnavabadus on oluline nii iseseisvalt kui ka teiste vabaduse teostamise ja demokraatia toimimise eeldusena. See sisaldab vabadust väljendada mõtteid ja levitada eri viisil informatsiooni ning õigust teavet saada. Sõnavabadusega on seotud meediat puudutavad seadused, ligipääs teabele ja andmekaitse. Sõnavabadust saab teatud olukordades ja teatud tingimustel piirata teiste õiguste (näiteks privaatsuse ja sellega seotud andmekaitse) kaitseks, julgeolekukaalutlustel, vihakõne piiramiseks või muudel põhjustel nagu ringhäälingu litsentseerimine ja muu kommunikatsioonitehnoloogia regulatsioon.“ (<https://humanrights.ee/materjalid/inimõigused> eestis-2020/sonavabadus/)

Filosoof Mats Volberg on 2020. a artiklis “Tühistamisest ja omakohtust” öelnud: “Kuivõrd tühistamine on tegevus, millega me paneme isiku oma avalikult öeldud sõnade ja tehtud tegude eest sotsiaalselt vastutama, siis on tegu normaalse osaga demokraatlikust ühiskonnast ning tervislikust avalikust arutelust. Vabadus midagi öelda toob endaga kaasa vastutuse nendesamade sõnade eest .. Kui keegi teeb raadioetris kahtlase väärtusega kommentaare, siis ta peab olema valmis selleks, et leidub inimesi, kes talle seda ette heidavad. Ma ei usu, et leidub kedagi, kes siiralt usuks, et maailm oleks parem, kui kõik võiksid kõike süüdimatult öelda ja teha.“ (<https://www.err.ee/1122674/mats-volberg-tuhistamisest-ja-omakohtust>)

Lisa 2. Kaheksanda kirjutamisetapi ülesanne.

Selle ülesandel on kaks osa:

- (1) struktuuri ja sidususe parandused tagasiside põhjal ja
- (2) stiili ja sõnastuse viimistlemine.

Mõlema osa parandused tee oma varasemasse teksti, mille leiad ülesande alt tekstikastist.

1) Kirjandi struktuuri ja sidususe parandused ja täiendused

Kasuta kursusekaaslastelt saadud tagasisidekommentaare kirjandi struktuuri, sissejuhatuse, kokkuvõtte ja sidususe kohta. Eelmise ülesande (Revision plan) tarbeks hindasid ja järjestasid kommentaarid kasulikkuse alusel. Nüüd tee nende põhjal vajalikud parandused ja täiendused. Veendu, et sinu teksti kokkuvõttes sisalduksid üldistused lõikude järelduste kohta ning et need oleksid kooskõlas sissejuhatuses sõnastatud põhipunktidega. Vajadusel vaata uuesti [õppematerjali](#) (eriti 8. etappi).

2) Stiili viimistlemine

Lähtu õppematerjalides ("[Kirjandi stiilist](#)", "[Kirjandi kui suhtlusolukorra stiil](#)") toodud juhistest ja tee kirjandis vajalikud stiiliparandused. Jälgi, et su tekstis ei oleks [mutantkirjandi](#) tunnuseid.

Kirjandi eesmärk on oma mõtete esitamine lugejale arusaadaval ja põhjendatud viisil. Seega peab kirjandi stiil olema **neutraalne** ja **arutlev** ning korrektse keelekasutusega.

Praeguses etapis on kõige tähtsam, et tunneksid oma tekstis ära need kohad, mis stiililt arutlevasse kirjandisse ei sobi (vt [siit](#)), näiteks argikeelsused, kantseliit, liigsõnalisus, väärseosed. (vt lisa [õppematerjalist](#)).

Stiili hindamisel lähtutakse ennekõike **muljest tervikteksti kohta** (laused ja lõigud ning nende seostamine). Olulised märksõnad on **teksti selgus, täpsus, sujuvus, isikupära, sõnavara mitmekesisus**.

Lisa 3. Tagasisideülesanne „Tagasiside stiili viimistlusele“

Tänane ülesanne lähtub rahvalikust ütlusest "Pindu näeb teise silmas, aga palki ei näe oma silmas."

Analüüsi rühmakaaslase teksti ("pinde") selle vanasõna valguses ja hiljem vaata oma "palgid" ka üle. Pea silmas seda [õppematerjali](#).

Response Types

Rating Scales (max 5 täрни)

Kirjandi sõnastus on selline, et **teksti on hea lugeda ja selle mõttest on lihtne aru saada** (analüüsi nii sõna- kui lausetasandit, nt kas lausetes on üleliigseid sõnu, mille ärajätmisel või asendamisel muutuks mõte selgemaks, vt lisa selle [õppematerjali](#) osast "Levinumad sõnastus- ja lausestuseksimused", selle [õppematerjali](#) 9. etappi ja seda [õppematerjali](#)). Põhjenda oma hinnangut kommentaarikastis.

Likert Scales

Hinda rühmakaaslase kirjandi stiili neutraalsust.

Emotsionaalseid hinnanguid

- ei ole
- on mõni (too näiteid ja paku lahendusi kommentaarikasti)
- on palju (too näiteid ja paku lahendusi kommentaarikasti)

Contextual Comments

Kas selles kirjandis on [mutante](#)? Kui jah, siis tee need tekstis aktiivseks ja kirjuta kommentaarikasti, millisesse teksti nad tegelikult sobivad. Kui oskad, aita kaasõpilast ka sobivas stiilis lahendusega.

Lisa 4. Loend töös analüüsitud hoiakuid väljendavatest keelenditest.

Pehmendavad keelendid

arvatavasti

eeldatavasti

ehk

ei maksa

ei tasu

ilmselt

küllap

oletatavasti

peamiselt

pigem

suhteliselt

tegelikult

tõenäoliselt

vaevalt

vast

vist

võib-olla

võrdlemisi

vähemalt

üldiselt

üldjuhul

üpris

üsna

verbi konditsionaalivormid

Enesele osutamise vahendid

1. isiku pöördelõpuga verbid

mina

Modaalverbid

tohtima

saama

võima

pidama

näima

paistma

tunduma

Võimendavad keelendid

-gi/-ki

aga

ainult

ainuüksi

eriti

hoopis

hoopistükkis

igal juhul

igatahes

igati

ikka

ikkagi

ilmselgelt

ilmtingimata

isegi

isegi kui

ju

juba

just

just

jällegist

kahtlemata

kindlalt

kindlasti

koguni

kohustatud

kuigi (karm)

küll

küll aga

lausa

lihtsalt

loomulikult

muidugi

nagunii

ometi

reaalselt

selgelt

siiski

tarvis

teadupärast

teatavasti

tohutult

tuleb

tõepoolest

tõesti

täiesti

täpselt

vaieldamatult

vaja

õigupoolest

äärmiselt

üldse

Suhtumist näitavad sõnad ja muud vahendid

!	inimlik	naiivne
aktsepteeritav	iseenesestmõistetavalt	nutikas
aktuaalne	julge	ohtlik
alandav	jõhker	okei
arusaadav	kahetsusväärse kombel	oluline
asjakohane	kahjuks	ootuspärane
aus	kahjulik	pahatihti
avatud	keeruline	paraku
ebaeetiline	kerge	paratamatult
ebasobiv	kergesti	paremini
ebatavaline	kindel	peamine
ebaviisakas	kohatu	pole ime
elementaarne	kohutav	positiivne
enneolematu	korrektne	raske
esmatähtis	korvamatu	ratsionaalne
ettevaatlik	kurjalt	selge
halb	lauslollus	tahes-tahtmata
hea	lihtne	taunimisväärselt viisil
hoolikalt	lihtsamast lihtsamaks	tavapärane
hull	loodetavasti	teadmata
huvitav	loogiline	tore
hõlpsasti	loomulik	traagiline
hästi	meeletult	tuline
ilma asjata	mitmekesine	turvaline
ilmne	mõistetav	tõhus
ilmselge	mõistlik	tõsine
ilus	märkimisväärne	tähtis
inetu	möödapääsmatu	vaevu

vaieldamatu

vajalik

vale

valulik

varjukülg

vastutustundetu

vastutustundlik

vastuvõetamatu

veendunud

vältimatu

väär

õigesti

õnneks

õrn

õudne

äärmuslik

ülilihtne

Lisa 5. Kodeerimisskeem.

	MD_Marker	Marker_category	Type_within_cat	Ling_level
Selgitus	Tekstis esinev hoiakut väljendav metadiskursuse marker.	Rühm, kuhu marker kuulub.	Markeri täpsem liigitus rühma sees.	Keeleline tasand, kuhu marker kuulub.
Väärtused		self = self mention (enesele osutamine) attit = attitude marker (suhtumist näitav sõna) booster (võimendav keelend) hedge (pehmendav keelend) modal (modaalverb)	adv = adverb adj = adjektiiv verb_form = verb clitic = kliitik	grammatical lexical construction punctuation
Näide	Nt <i>minu</i> , <i>vajalik</i> , <i>temagi</i> , <i>ilmselt</i> , <i>võib</i>	<i>minu</i> = self <i>vajalik</i> = attit <i>temagi</i> = booster <i>ilmselt</i> = hedge <i>võib</i> = modal	<i>vajalik</i> = adj <i>temagi</i> = clitic <i>ilmselt</i> = adv <i>võib</i> = verb_form	<i>temagi</i> = grammatical <i>ilmselt</i> = lexical <i>!</i> = punctuation

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Nele Karolin Teiva,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Hoiaku väljendamine eesti keele riigieksami ettevalmistuskursuse kirjandites“, mille juhendaja on Ilona Tragel, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Nele Karolin Teiva

01.06.2022